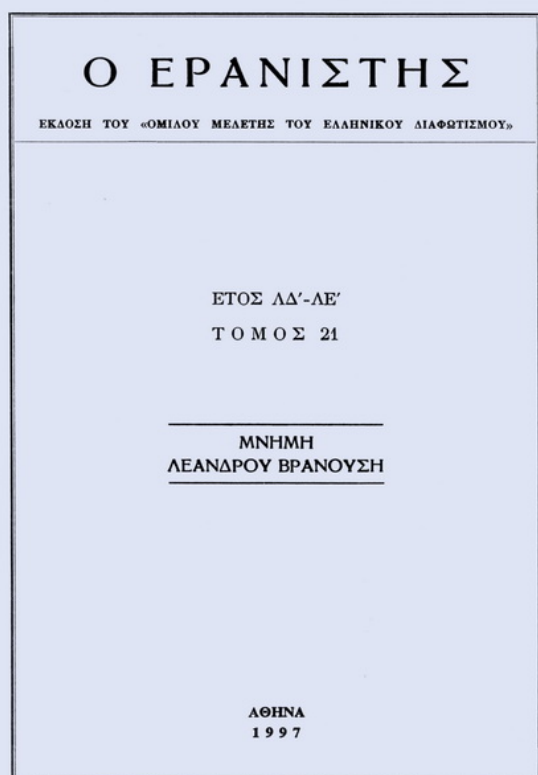

The Gleaner

Vol 21 (1997)

In Memoriam of Leandros Vranousis

Δύο στιχουργήματα σχετικά με την κοινωνική κρίση στη Σμύρνη το 1819

Κώστας Λάππας

doi: [10.12681/er.216](https://doi.org/10.12681/er.216)

To cite this article:

Λάππας Κ. (1997). Δύο στιχουργήματα σχετικά με την κοινωνική κρίση στη Σμύρνη το 1819. *The Gleaner*, 21, 259–283. <https://doi.org/10.12681/er.216>

ΔΥΟ ΣΤΙΧΟΥΡΓΗΜΑΤΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΣΤΗ ΣΜΥΡΝΗ ΤΟ 1819

ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ ΣΤΗ ΣΜΥΡΝΗ τὸ 1819 καὶ οἱ ἀνα-
τροπὲς ποὺ προκάλεσαν στὴν κοινοτικὴ καὶ ἐκπαιδευτικὴ ζωὴ τῆς πό-
λης μᾶς εἶναι ἀρκετὰ γνωστές. Αὐτόπτης μάρτυρας τῶν γεγονότων ὁ Στέ-
φανος Οἰκονόμος, δάσκαλος στὸ Φιλολογικὸ Γυμνάσιο, μᾶς ἔφησε ἕνα
σύντομο χρονικὸ, γραμμένον στὴ Σμύρνη τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1819, ποὺ
ἀποτελεῖ τὴ βασικὴ πηγὴ πληροφοριῶν γιὰ τὴν κρίση αὐτῇ.¹ Ἀρκετὲς
πληροφορίες ἐπίσης, διαφωτιστικὲς τοῦ κλίματος μέσα στὸ ὁποῖο διαδρα-
ματίστηκαν τὰ γεγονότα, μᾶς δίνουν, μετὰξὺ ἄλλων, ἡ ἀλληλογραφία τοῦ
Κωνσταντίνου Οἰκονόμου καὶ ἕνα ἀνέκδοτο σατιρικὸ κείμενο, σὲ διαλο-
γικὴ μορφή, ποὺ γράφτηκε τὴν ἴδια ἐποχὴ στὴ Σμύρνη καὶ ἔχει τίτλο:
«Δράμα Κωμικόν, διηρημένον εἰς πράξεις δύο. Αἰτία καὶ τρόπος τῆς Δη-
μεγερσίας πρὸς καταδρομὴν τοῦ Οἰκονόμου».² Στὶς πηγές αὐτὲς προστί-
θενται τῶρα καὶ δύο ἄγνωστα στιχουργήματα, προσερχόμενα ἀπὸ τὸ οἰκο-
γενειακὸ Ἀρχεῖο τῶν Οἰκονόμων, ὅπου καταγγέλλονται τὰ πρόσωπα
ποὺ πρωταγωνίστησαν στὰ γεγονότα.

Οἱ γνώσεις μας γιὰ τὴν κρίση τοῦ 1819 καὶ κυρίως γιὰ τὶς διαστάσεις
ποὺ αὐτὴ προσέλαβε ἐμπλουτίστηκαν τὰ τελευταῖα χρόνια, χάρις στὴ συν-
θετικὴ μελέτῃ τοῦ Φίλιππου Ἡλιοῦ, *Κοινωνικοὶ ἀγῶνες καὶ Διαφωτι-
σμός, ἡ περίπτωσις τῆς Σμύρνης (1819)*. Στὴ μελέτῃ του αὐτῇ, ποὺ πρω-

1. Στέφανος Οἰκονόμος, «Περὶ τῶν κατὰ τὸ ἐν Σμύρνη Φιλολογικὸν Σχολεῖον συμβάντων», στὸ Σοφ. Οἰκονόμος (ἐκδ.), *Τὰ Σωζόμενα Φιλολογικὰ Συγγράμματα Κωνσταντίνου πρεσβυτέρου καὶ Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων*, τ. 1, Ἀθήνα 1871, σ. 456-474. Τὸν τίτλο στὸ χρονικὸ ἔδωσε ὁ Σοφ. Οἰκονόμος. Τὸ χειρόγραφο τοῦ Στέφ. Οἰκονόμου ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἔγινε ἡ ἐκδόσις βρίσκεται στὸ Ἀρχεῖο Οἰκονόμων, φάκ. XXXII, ἀρ. 3 (ΚΕΜΝΕ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν).

2. Σώζεται στὸ Ἀρχεῖο Οἰκονόμων, φάκ. XLV, ἀρ. 1 καὶ εἶναι χρονολογημένο στὶς 22 Αὐγούστου 1820. Κατὰ τὸν Σοφ. Οἰκονόμο (ὁ.π., σ. 472, σημ. α'), πρόκειται γιὰ ἀντίγραφο. Ἕνα δεῦτερο ἀντίγραφο ὑπάρχει στὴ συλλογὴ Κ. Θ. Δημαρᾶ. Βλ. Φίλιππος Ἡλιοῦ, *Κοινωνικοὶ ἀγῶνες καὶ Διαφωτισμός. Ἡ περίπτωσις τῆς Σμύρνης (1819)*, δευτέρη ἐκδόσις, συμπληρωμένη, Ἀθήνα, Ε.Μ.Ν.Ε. - Μνήμων, 1986, σ. 8 σημ. 1.

τοδημοσιεύτηκε τὸ 1975, ὁ Φ. Ἡλιοῦ ἐπιχείρησε μιὰ νέα ἀνάγνωση τῶν πηγῶν, μέσα ἀπὸ τὴν ὁποία ἀναδείχτηκε ἡ πολλαπλότητα τῆς κρίσης. Φάνηκε, δηλαδή, ὅτι αὐτὴ δὲν ἦταν ἀπλῶς ἡ ὕστατη φάση μιᾶς ἰδεολογικῆς ἀντιπαράθεσης μεταξὺ τῶν ὁπαδῶν καὶ τῶν ἀντιπάλων τοῦ Διαφωτισμοῦ στὴ Σμύρνη, ποὺ εἶχε ἐνταθεῖ τὸ 1819 λόγω τῆς ἀντιδιαφωτιστικῆς πολιτικῆς τοῦ Πατριαρχείου, ἀλλὰ μιὰ σύγκρουση μὲ εὐρύτερες διαστάσεις. Γιὰ νὰ χρησιμοποιοῦσιν τὰ λόγια τοῦ ἴδιου, «ἡ νέα ἀνάγνωση τῶν πηγῶν [...] μοιάζει νὰ ὑποδεικνύει τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς πραγματικότητας πολὺ πρὸ σύνθετης. Δείχνει, κυρίως, ὅτι ἂν οἱ ἰδεολογικοὶ ἀνταγωνισμοὶ καὶ ἡ διαμάχη ἀνάμεσα στὶς δύο σχολὰς [τὸ Φιλολογικὸ Γυμνάσιο καὶ τὴν Εὐαγγελικὴ Σχολή] μπόρεσαν νὰ προσλάβουν τόσο μεγάλη ἔνταση, αὐτὸ δὲν ὀφείλεται τόσο, καὶ δὲν ὀφείλεται μόνο, στὸ ὅτι ὑπῆρξε μιὰ εὐνοϊκὴ πνευματικὴ συγκυρία [...] Ὅφειλεται, κατὰ πρῶτο λόγο, στὸ γεγονός ὅτι ἤρθαν νὰ ἐνοφθαλμιστοῦν σὲ μιὰ κοινωνικὴ κρίση διαφορετικὰ σημαντικὴ: τὴν κρίση ποὺ συντάραξε τὸ σχῆμα τῆς κοινοτικῆς ὀργάνωσης τῆς πόλης».³

Δίνω ἐδῶ ὡς εἰσαγωγὴ στὸ θέμα ποὺ θὰ μὲ ἀπασχολήσει ἓνα συνοπτικὸ περίγραμμα τῆς κρίσης αὐτῆς. Τὴ διοίκηση τῆς ἐλληνικῆς κοινότητος τῆς Σμύρνης ἀσχοῦσαν δύο αἰρετὰ συμβούλια: τῶν πέντε δημογέροντων καὶ τῶν δώδεκα ἐφόρων, τῶν λεγόμενων δωδεκάνων. Οἱ δημογέροντες ἐκλέγονταν ἀπὸ τοὺς ἐμπόρους καὶ τοὺς προκρίτους. Στὴν τάξη τῶν ἐμπόρων ποὺ εἶχαν δικαίωμα ἐκλογῆς δὲν ἀνῆκαν ὅλοι ὅσοι ἀσχοῦσαν τὸ ἐμπορικὸ ἐπάγγελμα, ἀλλὰ οἱ πρὶν εὐκατάστατοι: αὐτοὶ ποὺ «ἐπιδίδονται σὲ συναλλαγὰς τῶν ὁποίων ἡ ἀκτίνα ξεπερνάει τὰ ὅρια τῆς πόλης».⁴ Στὴν ὁμάδα τῶν προκρίτων ἀνῆκαν οἱ «εὐγενεῖς» τῆς πόλης: γαιοκτήμονες, ἀξιωματοῦχοι, οἰκογένειες ἐμπόρων κτλ. Οἱ δωδεκάνοι ἐκλέγονταν ἀπὸ τοὺς δημογέροντες μέσα ἀπὸ τὸ σῶμα τῶν προκρίτων.

Τὸ σύστημα αὐτὸ μὲ τὴν ἀριστοκρατικὴ δομὴ τοῦ ἄφηνε ἔξω ἀπὸ τὴν κοινοτικὴ διοίκηση τὶς πολυπληθεῖς συντεχνίες τῆς πόλης, χωρὶς αὐτὸ ὅμως νὰ σημαίνει ὅτι οἱ τελευταῖες δὲν εἶχαν λόγο στὰ κοινοτικὰ πράγματα. Οἱ μεγαλύτερες συμμετεῖχαν ἑμμεσα, μέσω τῶν ἀντιπροσώπων τους, στὴ λήψη σημαντικῶν ἀποφάσεων, ἐνῶ πολὺ συχνὰ παρενβάνιναν μὲ δυναμικὸ τρόπο στὶς κοινοτικὰ ὑποθέσεις, ὅπως δείχνει ἡ ἐξέγερσή τους κατὰ τῶν προεστώτων τὸ 1788.⁵ Γενικὰ ἀπὸ τὸ δεῦτερο μισὸ τοῦ 18ου

3. Φ. Ἡλιοῦ, *ὁ.π.*, σ. 9-10.

4. *Ὁ.π.*, σ. 16.

5. Βλ. Σταμ. Κ. Καρατζάς, *Σμύρνης τραγωδίες. Δύο ἀνέκδοτα ποιήματα σχετικὰ μὲ ταραχὲς στὴ Σμύρνη (1788, 1810)*, Ἀθήνα 1958.

αιώνα οί συντεχνίες φαίνεται να αποκτοῦν συνείδηση τῆς δυνάμεώς τους καὶ διεκδικοῦν, μὲ σειρά κινητοποιήσεων, ἐνεργητικότερο ρόλο στὴ διαχείριση τῶν κοινοτικῶν πραγμάτων, συμπαρατασσόμενες μὲ ἄλλες κοινωνικὲς δυνάμεις, ἰδιαίτερα μὲ τὴν ἐκκλησία τῆς Σμύρνης, καὶ πιὸ συχνὰ παρέχοντας τὴν ὑποστήριξή τους σ' αὐτές.

Οἱ κινητοποιήσεις τῶν συντεχνιῶν προσλαμβάνουν ὀξεία μορφή τὸ 1819. Ἄν ὥς τότε οἱ διεκδικήσεις τους περιστρέφονταν γύρω ἀπὸ ζητήματα ποὺ ἀφοροῦσαν τὴν κατανομή τῶν φόρων ἢ τὸν ἔλεγχο τῆς κοινοτικῆς διοίκησης καὶ τῶν κοινοτικῶν δαπανῶν, τὸ 1819 ἔνα τμῆμα τῶν συντεχνιῶν, μαζί μὲ ἄλλες δυνάμεις, θὰ θέσει σὲ ἀμφισβήτηση «τὶς ἴδιες τὶς δομὲς τῆς κοινοτικῆς ἐξουσίας».⁶ Ἡ παρέμβασή τους ἐκδηλώθηκε μὲ δυναμικὸ τρόπο στὶς ἀρχαιρεσίες γιὰ τὴν ἀνανέωση τῆς δημογεροντίας ποὺ διεξήχθησαν τὸν Μάρτιο. Πρὶν ἀπ' αὐτὲς εἶχε σημειωθεῖ μιὰ ἔντονη κινητοποίηση τῆς μητροπόλεως καὶ τῶν συντεχνιῶν κατὰ τῶν ἀρχόντων. Στὰ μέσα Φεβρουαρίου ὁ Κων. Οἰκονόμος σὲ ἐπιστολή του, ἀπευθυνόμενη πιθανότατα στὸν Διονύσιο Ἐφέσου, περιέγραφε ὡς ἐξῆς τὴν κατάσταση: «Τὴν παρελθοῦσαν ἐβδομάδα [...] ὁ ἅγιος Σμύρνης ἐκβαλεν εὐθὺς τοὺς δύο προδότας του Σάββαν Μουσοδάκην, καὶ χ: Ἀντώνιον Γεμεκτζήν, οἷτινες περιερχόμενοι διεγείρουσι τὰ συνάφια εἰς ἀποστασίαν κατὰ τῶν ἀρχόντων [...] Τὰ Συνάφια εἶναι ἡγριωμένα. Οἱ ἄρχοντες φοβοῦνται. Τί ἔχει νὰ γίνῃ, ὁ κύριος οἶδεν. Οἱ ἄρχοντές μας καὶ μάλιστα οἱ Μαυρογορδάτοι, καὶ οἱ Ὅμηροι, ἐλπίζουνσι τὴν ἀπὸ τοῦ κακοῦ ποιμένος ἀπαλλαγὴν παρὰ τῆς Παναγιότητός του».⁷ Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι στὴν κινητοποίηση αὐτὴ δὲν συμμετεῖχαν ὅλα τὰ ἐσνάφια, ἀλλὰ ἐκεῖνα ποὺ συνδέονταν μὲ «ταπεινά», βιοτεχνικὰ κυρίως, ἐπαγγέλματα καὶ ἦταν τὰ πολυαριθμότερα: μπανάλληδες, ἀλευράδες, ταβερνάρηδες κτλ. Ἀντίθετα, τὰ ἐσνάφια ποὺ συνδέονταν μὲ τὸ μεγάλο ἐξωτερικὸ ἐμπόριο συμπαράτχθηκαν μὲ τοὺς πλούσιους ἐμπόρους.⁸

Ἡ προεκλογικὴ ἔνταση μεταφέρθηκε καὶ στὶς ἀρχαιρεσίες, ποὺ ἔγιναν «τότε πρῶτον ἐμπροσθεν τῶν συντεχνιῶν». Μέλη τῆς δημογεροντίας ἐκλέχθηκαν τρία πρόσωπα ποὺ προέρχονταν ἀπὸ τὸ σύστημα τῶν ἐμπόρων καὶ ἄλλα τρία ποὺ ὑποστηρίζονταν ἄμεσα ἢ ἔμμεσα ἀπὸ τὴ μητρόπολη καὶ τὶς

6. Φ. Ἡλιοῦ, *ὁ.π.*, σ. 9-10.

7. Ἀρχεῖο Οἰκονόμων, φάκ. Π, ἀρ. 140, ἐπιστ. 17 Φεβρ. 1819. Στὴν ἴδια ἐπιστολή ὁ Οἰκονόμος ἀναφέρει ὅτι οἱ ἀρχαιρεσίες εἶχαν προσδιοριστεῖ γιὰ τὸ «ἐρχόμενον Σάββατον» (22 Φεβρουαρίου)· φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ ἡμερομηνία μετατέθηκε λόγω τῆς ἔντασης ποὺ ἐπικρατοῦσε.

8. Φ. Ἡλιοῦ, *ὁ.π.*, σ. 16-19.

συντεχνίες. Ἀπὸ τοὺς τρεῖς ἐκπροσώπους τῶν ἐμπόρων ὅμως ὁ ἕνας, ὁ Νικόλαος Μαυροκορδάτος, ἐκδιώχθηκε ἀπὸ τὸ συμβούλιο καὶ ἀντικαταστάθηκε ἀπὸ τὸν ἔμπορο Χατζή Ἀντώνιο Μιχαήλ, πού εἶχε στενὲς σχέσεις μὲ τὶς συντεχνίες καὶ τὴ μητρόπολη, ἐνῶ οἱ δύο ἄλλοι ἀναγκάστηκαν νὰ παραιτηθοῦν.⁹ Μὲ τὶς ἀλλαγές αὐτὲς ἡ δημογεροντία περνάει στὰ χέρια τῶν ἀντιπάλων τῶν ἐμπόρων καὶ ἐπιχειρεῖται, κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τῶν συντεχνιῶν, ἡ ἀνατροπὴ τοῦ παραδοσιακοῦ κοινοτικοῦ δικαίου. Ἐπικεφαλῇ τοῦ Κοινοῦ αὐτοαναγορεύεται ὁ Σάββας Μουσουλδάκης, ἄνθρωπος τῆς μητρόπολης μὲ μεγάλη ἐπιρροή στὶς συντεχνίες, ἐνῶ στὶς συνεδριάσεις τῆς δημογεροντίας συμμετέχουν, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Μουσουλδάκη, καὶ πρωτομαῖστορες τῶν συντεχνιῶν, διαδραματίζοντας πρωτεύοντα ρόλο στὴ διαχείριση τῶν κοινοτικῶν πραγμάτων. Μιὰ ἄλλη σημαντικὴ ἀνατροπὴ εἶναι ἡ ματαίωση, κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τοῦ Μουσουλδάκη καὶ τῶν συντεχνιῶν, τῆς ἐκλογῆς δωδεκάνων, καθὼς αὐτοὶ ἔπρεπε νὰ προέρχονται ἀπὸ τὸ σῶμα τῶν προκρίτων.

Μὲ τὶς ἀνατροπὲς αὐτὲς ἐντείνονται καὶ οἱ ἰδεολογικὲς ἀντιθέσεις μὲ αἵχμῃ τὸ Φιλολογικὸ Γυμνάσιο. Φορέας νεωτερικῶν ἐκπαιδευτικῶν ἀντιλήψεων καὶ πρακτικῶν, τὸ Γυμνάσιο εἶχε ἰδρυθεῖ τὸ 1809 ἀπὸ φιλοπρόόδους ἐμπόρους τῆς Σμύρνης μὲ σχολάρχῃ τὸν Κων. Κούμα καὶ συνδιδασκάλους τὸν Κων. Οἰκονόμο στὴν ἀρχὴ καί, λίγο ἀργότερα, τὸν ἀδελφὸ του Στέφανο. Σκοπὸς του ἦταν ν' ἀντικαταστήσει τὴν παρακμασμένη, συντηρητικὴ Εὐαγγελικὴ Σχολή. Ἡ λειτουργία τοῦ Γυμνασίου κάθε ἄλλο παρὰ ἀπρόσκοπτη ἦταν. Ἀπὸ τὴν ἰδρυσὴ του ἔγινε στόχος μιᾶς ὀργανωμένης ἐπίθεσης, στὴν ὁποία πρωτοστατοῦσαν ὁ μητροπολίτης Ἀνθιμος, οἱ ἐπίτροποι τῆς παλαιᾶς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς καὶ συντηρητικοὶ πρόκριτοι καὶ συμμετεῖχαν καὶ ἐκπρόσωποι τῶν συντεχνιῶν.¹⁰ Ἡ βασικὴ κατηγορία κατὰ τοῦ Γυμνασίου ἦταν ὅτι μὲ τὴ νεωτερικὴ διδασκαλία του ἔθετε σὲ κίνδυνο τὶς παραδοσιακὲς θρησκευτικὲς καὶ ἠθικὲς ἀξίες τῆς συμυναϊκῆς κοινωνίας. Τὴν ἐπίθεση κατὰ τοῦ Γυμνασίου ὑπέθαλπε

9. Οἱ παραιτηθέντες δημογέροντες ἦταν ὁ Λουκάς Ἀμυράς καὶ ὁ Δημήτριος Χ: Στρατῆ. Μετὰ τὴν παραίτησή τους ἔμειναν στὸ συμβούλιο τῆς δημογεροντίας ὁ Κωνσταντῖνος Μερίκας, ὁ Χ: Ἀντώνιος Μιχαήλ, ὁ Χ: Γ. Ἀγαλλόπουλος καὶ Χ: Κωνσταντῆς Πεστελματσόγλου (Σοφ. Οἰκονόμος, ὁ.π., σ. 461-463).

10. Ἡ ἐπίθεση αὐτὴ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νὰ πᾶψει τὸ Γυμνάσιο τὸ 1810 νὰ ἐπιχορηγεῖται ἀπὸ τὴν κοινότητα. Βλ. Σοφ. Οἰκονόμος, ὁ.π., σ. 439 καὶ τὴν «Τραγωδίᾳ κατὰ τῶν δημογερόντων τῆς Σμύρνης», στὸ Σταμ. Καρατζᾶς, ὁ.π., σ. 71-74. Στὰ γεγονότα τοῦ 1810 ἀναφέρεται καὶ ὁ ἀνώνυμος «Λίβελλος κατὰ τῶν ἀρχιερέων» βλ. Πασχάλης Κιτρομηλίδης, «Ἰδεολογικὲς συνέπειες τῆς κοινωνικῆς διαμάχης στὴ Σμύρνη (1809-1810)», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν* 3 (1982) 9-39.

και τὸ Πατριαρχεῖο, ὑποστηρίζοντας σταθερὰ τὴν Εὐαγγελικὴ Σχολή.

Ἡ καταδρομὴ τοῦ Γυμνασίου θὰ κορυφωθεῖ τὸ 1819. Οἱ νέες κοινωνικὲς δυνάμεις ποὺ ἀνῆλθαν στὴν ἐξουσία τὸν Μάρτιο, ἀδιάφορες ἕως ἐχθρικὲς ἀπέναντι στὰ φῶτα, θὰ ἐξαπολύσουν βίαιη ἐπίθεση κατὰ τῆς «ἀ-θέου» σχολῆς,¹¹ θεωρώντας τὴν ὄργανο τῶν πλούσιων ἐμπόρων. Συγχρόνως θὰ ἀνοίξουν μέτωπο καὶ κατὰ τοῦ Οἰκονόμου, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τὸ 1817, μὲ τὴν ἀποχώρηση τοῦ Κούμα, εἶχε ἀναλάβει τὴ διεύθυνση τοῦ σχολείου. Μὲ ἀναφορὲς στὸ Πατριαρχεῖο, ποὺ γίνονται κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τῆς μητρόπολης καὶ τῶν συντεχνιῶν, οἱ ἐκπρόσωποι τῆς νέας κοινοτικῆς ἀρχῆς ζητοῦν τὴν ἐκδίωξη τοῦ Οἰκονόμου ἀπὸ τὸ Γυμνάσιο. Οἱ κατηγορίες ποὺ τὸν βαρύνουν εἶναι πολλές: ὅτι καταξοδεύει τὴν πόλη καὶ γίνεται αἷτιος σκανδάλων, ὅτι ἀναμιγνύεται στὰ πολιτικά, «λαμβάνων τὸ μέρος τῶν ἀρχόντων κατὰ τῶν πτωχῶν», ὅτι εἶναι ἄθεος καὶ «φαρμασόνης», ὅτι «διαφθείρει τὴν πίστιν καὶ τὸ γένος», καὶ ἀκόμη ὅτι διδάσκει στοὺς μαθητὲς του τὰ μέσα γιὰ τὴν ἀποτίναξη τοῦ ζυγοῦ τῶν μουσουλμάνων.¹² Ὁ πραγματικὸς στόχος τῆς ἐπίθεσης αὐτῆς ἦταν τὸ Φιλολογικὸ Γυμνάσιο καὶ οἱ προστάτες του, οἱ ἔμποροι. Τὰ πράγματα θὰ ἐκτραχυνθοῦν τὸν Ἰούλιο τοῦ 1819, ὅποτε μέσα σὲ ἓνα κλίμα λαϊκῶν διαδηλώσεων καὶ βίας καταργεῖται τὸ Γυμνάσιο. Ἀνάλογα γεγονότα θὰ σημειωθοῦν καὶ τοὺς ἐπόμενους μῆνες τοῦ 1819 καὶ 1820.

Αὐτὸ εἶναι, πολὺ σχηματικά, τὸ περιεχόμενο τῆς κρίσης τοῦ 1819. Μιᾶς κρίσης ποὺ ὁδήγησε στὴν ἀνατροπὴ τῶν παραδοσιακῶν κοινοτικῶν δομῶν τῆς Σμύρνης καὶ στὴν ἐξουδετέρωση ἑνὸς ἀπὸ τὰ σημαντικότερα κέντρα τοῦ νεοελληνικοῦ διαφωτισμοῦ. Κεντρικὸ πρόσωπο καὶ θύμα συγχρόνως στὴν ἐπιχείρηση κατὰ τοῦ Γυμνασίου, ὁ Οἰκονόμος προσπάθησε νὰ ἀντιμετωπίσει μὲ διάφορους τρόπους τὴν ἐπίθεση τῆς τοπικῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν συντεχνιῶν ἐναντίον του. Ἡ πρώτη του ἐνέργεια ἦταν ἡ ἐνημέρωση τῶν κοραϊκῶν κύκλων (τοῦ Βάμβα, τοῦ Φαρμακίδη κ.ἄ.) γιὰ τὰ γεγονότα καὶ ἡ κινητοποίηση φίλων καὶ προστατῶν του στὴν Κωνσταντινούπολη, κυρίως τοῦ Διονυσίου Ἐφέσου, μὲ τὸν ὁποῖο ὁ Οἰκονόμος συνδεόταν ἀπὸ παλιά.¹³ Οἱ παρεμβάσεις τῶν προστατῶν του φαίνεται ὅτι εἶχαν κάποιο ἀποτέλεσμα: τοῦ ἐξασφάλισαν ὡς ἓνα βαθμὸ τὴν ὑποστήριξη

11. Σοφ. Οἰκονόμος, ὁ.π., σ. 463.

12. Φ. Ἡλιού, ὁ.π., σ. 33, 39, 45.

13. Πβ. Κώστας Λάμπας, «Πατριαρχικὴ Σύνοδος "περὶ καθαιρέσεως τῶν φιλοσοφικῶν μαθημάτων" τὸν Μάρτιο τοῦ 1821. Μιὰ μαρτυρία τοῦ Κων. Οἰκονόμου», *Μνήμων* 11 (1987) 135.

του Πατριαρχείου και απέτρεψαν κάποιες προσπάθειες προσφυγής των αντιπάλων του στην τουρκική δικαιοσύνη.¹⁴ Παράλληλα όμως προσέφυγε και σε άλλα επιθετικά μέσα, όπως η άμεση καταγγελία και στηλίτευση των αντιπάλων του μέσω της στιχουργίας: πρακτική που δεν ήταν ξένη στην παράδοση της Σμύρνης, όπως δείχνουν, μεταξύ άλλων, οι δύο γνωστές «τραγωδίες» του 1788 και του 1810 και η «Σχολιάς» του 1812, που καταφέρεται εναντίον του επιτρόπου της Ευαγγελικής Σχολής Δημ. Βαχατόρη.¹⁵ Η πρακτική αυτή όμως δεν ήταν ξένη ούτε στον Οικονόμο. "Ανθρωπος όξυς στις αντιπαράθεσεις του, φαίνεται ότι προσέφευγε εύκολα στη χρήση παρόμοιων μέσων για τη στηλίτευση των αντιπάλων του. Σημειώνω ενδεικτικά ένα όξυ άνωνυμο κείμενο, σε πεζό λόγο, που είχε συγγράψει μερικά χρόνια πριν κατά του Σέργιου Μακραίου, άπαντώντας στις κατηγορίες του τελευταίου εναντίον της Κατηχήσεώς του (1813).¹⁶ Τήν ίδια πρακτική θα χρησιμοποιήσει και τώρα, όπως δείχνουν τα δύο στιχουργήματα που παρουσιάζονται παρακάτω, από τα όποια το ένα τουλάχιστο άνηκει άσφαλώς στον Οικονόμο. Και τα δύο άναφέρονται στην κρίση του 1819.

Τα στιχουργήματα σώζονται, όπως είπαμε, στο οικογενειακό 'Αρχείο των Οικονόμων, σε διαφορετικούς φακέλους, και είναι άνωνυμα και άχρονολόγητα. Το πρώτο είναι ήμιτελές και άτιτλο και άποτελεί το εισαγωγικό μέρος ενός άνολοκλήρωτου στιχουργήματος. Σώζεται σε μορφή σχεδίου με πολλές διορθώσεις και άποτελείται από 30 ίαμβικούς δεκαπεντασύλλαβους με ζευγαρωτή όμοιοκαταληξία. Το δεύτερο στιχούργημα είναι ολοκληρωμένο.¹⁷ Φέρει τον τίτλο «Ο φιλόπατρις» και άποτελείται από 152 στίχους, δεκαπεντασύλλαβους τους περισσότερους, με την ίδια όμοιοκαταληξία.¹⁸ Το πρώτο στιχούργημα, όπως προκύπτει από τον γραφικό χαρακτήρα, είναι γραμμένο με το χέρι του Κων. Οικονόμου. Το δεύτερο

14. Φ. 'Ηλιού, ό.π., σ. 46.

15. Στ.μ. Καρατζάς, ό.π., και Φαίδων Κ. Μπουμπουλίδης, «'Ανέκδοτον στιχούργημα περί των σχολικών πραγμάτων της Σμύρνης άρχομένου του ΙΘ' αιώνος», *Μικρασιατικά Χρονικά* 8 (1959) 402-445.

16. *Κωνσταντίνος Οικονόμος ό έξ Οικονόμων, 'Αλληλογραφία*, τ. 1, 1802-1817, επιμέλεια Κώστας Λάππας - Ρόδη Σταμούλη, 'Αθήνα 1989, σ. 358.

17. Το πρώτο άτιτλο στιχούργημα βρίσκεται στον φάκ. XLVI, άρ. 3 του 'Αρχείου Οικονόμων και είναι γραμμένο σε φύλλο χαρτιού, διαστ. 0,175 x 0,122 μ., ενώ το δεύτερο στον φάκ. XXVI, Α' του ίδιου 'Αρχείου και είναι γραμμένο σε δίφυλλο, διαστ. 0,205 x 0,145 μ.

18. 'Εξάιρεση άποτελούν έξι όκτασύλλαβοι (στ. 143-144 και 149-152, οι τέσσερις τελευταίοι με σταυρωτή όμοιοκαταληξία), δύο έπτασύλλαβοι (στ. 145-146),

σώζεται σὲ ἀρκετὰ μεταγενέστερο ἀντίγραφο, πού φαίνεται νὰ ἔχει γίνει ἀπὸ τὸ γιό του Σοφοκλῆ Οἰκονόμο. Ὡς πρὸς τὸ χρόνο σύνθεσης τῶν στιχουργημάτων, φαίνεται νὰ γράφονται καὶ τὰ δύο μετὰ τὸ κλείσιμο τοῦ Φιλολογικοῦ Γυμνάσιου (Ἰούλιος 1819) καὶ ὅσο βέβαια συνεχιζόταν ἡ κρίση στὴ Σμύρνη.

Τὸ πρῶτο στιχούργημα ἀναμφίβολα ἔχει συντεθεῖ ἀπὸ τὸν Κων. Οἰκονόμο, ὅχι μόνο γιατί εἶναι αὐτόγραφό του ἀλλὰ καὶ γιατί σώζεται, ὅπως εἴπαμε, σὲ σχέδιο πού τὸ ἐπεξεργαζόταν γιὰ νὰ τοῦ δώσει τὴν ὀριστικὴ μορφή. Ἐξάλλου, εἶναι γνωστὴ ἡ οἰκειότητά του μὲ τὴ στιχουργική.¹⁹ Καὶ τὸ δεύτερο στιχούργημα ὅμως πιθανότατα ἀνήκει στὸν ἴδιο. Ἡ ὑπόθεση αὐτὴ στηρίζεται στὸ ὅτι καὶ τὰ δύο στιχουργήματα ἔχουν τὸ ἴδιο θέμα καὶ ἀντιμετωπίζουν ἀπὸ τὴν ἴδια σκοπιὰ τὴν κρίση τοῦ 1819 καὶ κυρίως στὸ ὅτι ἐμπεριέχουν, ὅπως θὰ δοῦμε, ὀρισμένους κοινούς τόπους, ὅχι τυχαίους. Ἐνα ἄλλο, ἔμμεσο, στοιχεῖο εἶναι ἡ παρουσία καὶ τῶν δύο στιχουργημάτων στὸ Ἀρχεῖο τῶν Οἰκονόμων καὶ ἡ φροντίδα τοῦ Σοφ. Οἰκονόμου νὰ ἀντιγράψει —ἀπὸ κάποιον ἄλλο ἀντίγραφο ἢ ἀπὸ τὸ πρωτότυπο, πού μπορεῖ νὰ ἦταν καὶ αὐτὸ σὲ σχέδιο— τὸ δεύτερο στιχούργημα, διασώζοντάς το ἔτσι στὸ οἰκογενειακὸ του Ἀρχεῖο. Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ συντείνουν στὸ νὰ δεχθοῦμε ὅτι καὶ τὰ δύο στιχουργήματα γράφτηκαν, διαδοχικά, ἀπὸ τὸ ἴδιο πρόσωπο, τὸν Κων. Οἰκονόμο. Ὑποθέτουμε, δηλαδή, ὅτι ὁ Οἰκονόμος ἄρχισε νὰ γράφει τὸ πρῶτο στιχούργημα ἀλλὰ γιὰ ἄγνωστους λόγους τὸ ἄφησε στὴ μέση καὶ ἐπανῆλθε κάποιαν στιγμὴ ξαναγράφοντας ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἓνα νέο στιχούργημα πάνω στὸ ἴδιο θέμα.

Θὰ μπορούσε βέβαια νὰ ἀναρωτηθεῖ κανεὶς μήπως τὸ δεύτερο στιχούργημα γράφτηκε ἀπὸ κάποιον ἄλλο πρόσωπο τοῦ περιβάλλοντος τοῦ Κων. Οἰκονόμου: γιὰ παράδειγμα, ἀπὸ τὸν ἀδελφὸ του Στέφανο, ὁ ὁποῖος εἶχε καταγράψει τὴν ἴδια ἐποχὴ στὸ χρονικὸ του τὰ «συμβάντα» τοῦ 1819. Τὴν ὑπόθεση αὐτὴ μοιάζει νὰ ἐνισχύει καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ὑπάρχουν κοινὰ πραγματολογικὰ στοιχεῖα καὶ χαρακτηρισμοὶ ἀνάμεσα στὸ χρονικὸ καὶ τὸ δεύτερο στιχούργημα. Κάτι τέτοιο ὅμως δὲν φαίνεται πολὺ πιθανό, ἀφοῦ ὁ Στέφ. Οἰκονόμος δὲν ἐπιδιδόταν, ἀπ' ὅσο ξέρουμε, στὴ στιχουργικὴ καὶ τὸ ὕφος τοῦ στιχουργήματος δὲν ταιριάζει μὲ τὸ δικό του· ἀντίθετα ταιριάζει καλὰ, στὴ δραματικότητά καὶ τὴν ὀξύτητα, μὲ τὸ ὕφος τοῦ ἀδελ-

καὶ δύο ἀκόμη (στ. 16, 105) μὲ διάφορο ἀριθμὸ συλλαβῶν καὶ μέτρο. Ἄς σημειωθεῖ ἐπίσης ὅτι δύο στίχοι (23 καὶ 34) εἶναι ἀνομοιοκατάληκτοι.

19. Βλ. πρόχειρα Δημ. Σ. Μπαλάνος, «Ἀνέκδοτοι ἐπιστολαὶ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων», *Πραγματεῖαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*, τ. Ε', ἀρ. 1, 1936, σ. 12-13.

φοῦ του. Ἐξάλλου, ἐκεῖνος ποὺ εἶχε περισσότερους λόγους νὰ συνθέσει ἓνα τέτοιο στιχοῦργημα ἦταν ὁ Κων. Οἰκονόμος, θύμα τῆς κρίσης τοῦ 1819, παρὰ ὁ ἀδελφός του. Ὅσο γιὰ τὰ κοινὰ πραγματολογικὰ στοιχεῖα, αὐτὰ ἦταν ἐξίσου γνωστὰ καὶ στοὺς δύο, χωρὶς νὰ ἀποκλείεται καὶ τὸ ἐνδεχόμενο ὀρισμένα ἀπ' αὐτὰ νὰ ἀντλοῦνται ἀπὸ τὸ χρονικὸ τοῦ Στέφ. Οἰκονόμου· στὴν περίπτωση αὐτὴ πρέπει βέβαια νὰ δεχθοῦμε ὅτι τὸ στιχοῦργημα συντάσσεται μετὰ τὸ χρονικόν. Μὲ βάση τὰ παραπάνω, λοιπόν, θεωροῦμε πολὺ πιθανὸ καὶ τὸ δεύτερο στιχοῦργημα νὰ ἀνήκει στὸν Κων. Οἰκονόμο.

Προορισμὸς τῶν στιχοῦργημάτων ἦταν νὰ κυκλοφορήσουν χειρόγραφα στὴ Σμύρνη ἢ καὶ ἄλλου, ὅπως ἦταν ἡ συνηθισμένη πρακτικὴ. Ὅπως εἴπαμε ὅμως, τὸ πρῶτο ἔμεινε ἡμιτελές, ἐνῶ τὸ δεύτερο, ποὺ ὁλοκληρώθηκε, μᾶς εἶναι γνωστὸ μόνον ἀπὸ μεταγενέστερο ἀντίγραφο. Δὲν ξέρουμε ἐπομένως ἂν ἀντιγράφηκε καὶ κυκλοφόρησε στὸν καιρὸ του.

Εἶναι καιρὸς ὅμως νὰ ἔρθουμε στὰ ἴδια τὰ στιχοῦργήματα. Τὸ πρῶτο ἀρχίζει μὲ μιὰ ἐπίκληση στὴ θεὰ Νέμεση, τὴν ὁποία ὁ ποιητὴς παρακαλεῖ νὰ τὸν βοηθήσει νὰ «ἐξελέγξει ἐλαφρὰ»²⁰ τοὺς «καταράτους» διῶκτες τῆς παιδείας· ὅλους ἐκεῖνους ποὺ «συμφώνησαν» νὰ καταργήσουν τὸ Φιλολογικὸ Γυμνάσιο καὶ νὰ «σβύσουν» τὴ Σμύρνη (στ. 9-10). Μὲ βάση τὴν ἀναφορὰ αὐτή, ποὺ παραπέμπει στὸ βίαιον κλείσιμο τοῦ Γυμνασίου, πρέπει νὰ υποθέσουμε ὅτι ἐπικεντρο τοῦ στιχοῦργήματος θὰ ἦταν αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ θέμα. Κάτι ποὺ φαίνεται ἐξάλλου καὶ ἀπὸ τὴ δήλωση τοῦ ποιητῆ ποὺ ἀκολουθεῖ ὅτι θὰ «ζωγραφίσει» ὀνομαστικά, γιὰ τὸ κοινὸ καλὸ, τοὺς «ἐχθροὺς τῶν Μουσῶν». Πρῶτος στὸν κατάλογο τῶν διωκτῶν τῆς παιδείας θὰ ἦταν ὁ μητροπολίτης Σμύρνης Ἀνθίμος (1797-1821), ἂν κρίνουμε ἀπὸ τὴν ἐγκωμιαστικὴ ἀναφορὰ τοῦ στιχοῦργοῦ στοὺς προκατόχους του, στὸν Προκόπιο (1770-1785) καὶ ἰδιαιτέρως στὸν «κατ' ἀρετὴν πρωτεύοντα» Γρηγόριο (1785-1797), οἱ ὁποῖοι ἀναδείχθηκαν κατόπιν πατριάρχες Κωνσταντινουπόλεως.²¹ Μὲ τὴν ἀναφορὰ αὐτὴ ὁ Οἰκονόμος

20. Στὴ θέση τοῦ ρήματος «ἐξελέγγω» ὑπῆρχε στὴν πρώτη γραφὴ τοῦ στιχοῦργήματος ἓνα ἄλλο πρὶν ἐπιθετικὸ ρῆμα, τὸ «σατυρίζω», συνοδευόμενο μάλιστα ἀπὸ τὸ ἐπίρρημα «ἐλεύθερα» (ἀντὶ «ἐλαφρὰ»), ποὺ διαγράφηκε κατόπιν ἀπὸ τὸ στιχοῦργὸ (βλ. παρακάτω τὸ ὑπόμνημα στὸ στιχοῦργημα).

21. Μαζί μὲ τοὺς δύο παραπάνω ἀρχιερεῖς ἀναφέρεται (στ. 25) καὶ ὁ Νεόφυτος ἔτσι ποὺ φαίνεται ὅαν νὰ ἦταν καὶ αὐτὸς μητροπολίτης Σμύρνης. Ὁ τελευταῖος ὅμως ἦταν ἀπλῶς Σμυρναῖος καὶ χρημάτισε μητροπολίτης Μακρονείας καὶ κατόπιν πατριάρχης (1789-1794 καὶ 1798-1801). Ὁ Νεόφυτος καὶ οἱ δύο ἄλλοι μητροπολίτες τῆς Σμύρνης μνημονεύονται εὐφώνως καὶ στὸ ἔργο τοῦ Κων. Οἰκονόμου, *Αὐτοσχέδιος διατριβὴ περὶ Σμύρνης* (1819)· βλ. Σοφ. Οἰκονόμος, ὁ.π., σ. 344-345.

φαίνεται να θέλει να αντιδιαστείλει τους προηγούμενους «ἄξιους ποιμενάρχες» τῆς Σμύρνης ἀπὸ τὸν Ἄνθιμο, γιὰ νὰ προχωρήσει κατόπιν στὴ στηλίτευσή του. Αὐτὸ ὑπαινίσσονται καὶ οἱ τελευταῖοι στίχοι τοῦ ποιήματος μὲ τὴν πικρόχολη διαπίστωση γιὰ τὴν πορεία τῶν ἀνθρώπων πραγμάτων ἀπὸ τὸ καλὸ στὸ κακό. Τῇ συνέχεια θὰ τὴ βροῦμε στὸ δεύτερο στιχούργημα, στὸν «Φιλόπατρι», ὅπου στηλιτεύεται πραγματικά, μαζί μὲ ἄλλα πρόσωπα, καὶ ὁ Ἄνθιμος Σμύρνης.

Δυὸ λόγια γιὰ τὸν τίτλο «Φιλόπατρις». Φιλόπατρις εἶναι βέβαια αὐτὸς ποὺ ἀγαπάει τὴν πατρίδα του: τὴν πατρίδα ὅμως ὅχι μὲ τὴ γνωστὴ εὐρεία ἔννοια, ἀλλὰ μὲ τὴ στενὴ ἔννοια τοῦ τόπου καταγωγῆς. Πατρίδα εἶναι ἐδῶ ἡ Σμύρνη καὶ φιλόπατρις ὁ Σμυρναῖος ποὺ ἀγαπάει τὴν πόλη του: μιὰ ιδιότητα τὴν ὁποία διεκδικεῖ γιὰ τὸν ἑαυτὸ του καὶ ὁ στιχουργός, ποὺ αὐτοχαρακτηρίζεται «γνήσιος υἱός» τῆς Σμύρνης (στ. 1). Ἡ ἔδωα δὴλωση ὑπάρχει καὶ στὸ πρῶτο στιχούργημα («Εἶμαι Σμυρναῖος γνήσιος, γενναῖος Πατριώτης», στ. 15), γεγονὸς ποὺ ὑποδεικνύει τὴν κοινὴ πατρότητα τῶν στιχουργημάτων. Ἡ δὴλωση τοῦ στιχουργοῦ, τοῦ Θεσσαλοῦ Οἰκονόμου, ὅτι εἶναι «Σμυρναῖος γνήσιος» ἀποτελεῖ προφανῶς σκόπιμο εὕρημα. Βέβαια ὁ ἴδιος, ζώντας ἐπὶ δέκα συνεχῆ χρόνια στὴ Σμύρνη, εἶχε ἀποκτήσει μιὰ συναισθηματικὴ σχέση μὲ τὴν πόλη. Στὴ συγκεκριμένη περίπτωση ὅμως ἡ δὴλωσή του ἀπέβλεπε ἀπλῶς στὴν παραπλάνηση τοῦ ἀναγνώστη ὡς πρὸς τὴν ταυτότητα τοῦ στιχουργοῦ: πράγμα κατανοητό, ἂν λάβουμε ὑπόψη μας τὴν ὀξύτητα τοῦ στιχουργήματος καὶ τοὺς κινδύνους ποὺ διέτρεχε ὁ στιχουργὸς ἀπὸ τὴν ἀποκάλυψη τοῦ ὀνόματός του. Ἐξάλλου παραποιήσεις αὐτοῦ τοῦ εἴδους εἶναι συνηθισμένες σὲ ἀνώνυμα κείμενα σὰν αὐτό. Ἐμφανιζόμενος, πάντως, ὁ Οἰκονόμος ὡς γνήσιος Σμυρναῖος, εἶχε δικαίωμα καὶ καθῆκον νὰ ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν τύχη τῆς Σμύρνης καὶ νὰ καταγγέλλει τίς δυνάμεις ἐκεῖνες ποὺ ἀπεργάζονταν τὸ κακὸ τῆς.²²

Καὶ ὁ «Φιλόπατρις» ἀρχίζει, ὅπως καὶ τὸ πρῶτο στιχούργημα, μὲ μιὰ εἰσαγωγή, μικρότερη ὅμως σὲ ἔκταση. Ὁ στιχουργὸς δὲν ἀπευθύνεται ἐδῶ στὴ Νέμεση ἀλλὰ στὴν ἴδια τὴν πόλη τῆς Σμύρνης. Ἀπὸ τὸν δεύτερο κιόλας στίχο δηλώνει ὅτι σκοπὸς του εἶναι νὰ «κλαύσει» γιὰ τὴν «ὑβριν» κατὰ τῆς Σμύρνης. Ἀνάλογο μοτίβο ὑπάρχει καὶ στὸ πρῶτο στιχούργημα-

22. Τὸ θέμα τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν πατρίδα, θεωρημένο ἀπὸ τὴν ἴδια ὀπτική καὶ μὲ λεξιλόγιο παρόμοιο μὲ αὐτὸ τῶν στιχουργημάτων, ἀναλύεται ἑκτενῶς ἀπὸ τὸν Κων. Οἰκονόμο σὲ λόγο ποὺ ἐκφώνησε τὸν Ἰούνιο τοῦ 1819 πρὸς τοὺς Κυδωνιάτες (Β' Κυδωνιακός): βλ. *Κων. Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων Λόγοι*, ἐπιμ. Θεοδ. Κ. Σπεράντσα, τ. 1, Ἀθήνα 1971, σ. 333-365.

μα. Καί ἐκεῖ ὁ στιχουργὸς ἀναφέρεται στοὺς ξένους ποὺ κακολογοῦν («ὕβριζον») τὴ Σμύρνη, χωρὶς νὰ ξέρουν τὸν «αἵτιον» τῶν δεινῶν τῆς (στ. 17-18) καὶ ἐκφράζει τὴν πρόθεσή του νὰ θεραπεύσει τὴν «ὕβριν» κατὰ τῶν συμπολιτῶν του, στηλιτεύοντας τοὺς «κακούργους». Ὑπεύθυνοι γιὰ τὴν «ὕβριν» θεωροῦνται, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ δεύτερο στιχουργήμα, ἐκεῖνοι ποὺ εἶχαν ἀνατρέψει τὴν καθεστηκυῖα κοινοτικὴ τάξη καὶ εἶχαν βυθίσει τὴν πόλη σὲ «ἀνήκουστον» δυστυχία (στ. 11). Γιὰ νὰ δώσει μάλιστα ὁ στιχουργὸς ἐντονότερο χρῶμα στὰ δεινὰ τῆς Σμύρνης, ἀντιπαραθέτει τὴν («ὦν ἐσχάτην δυστυχίαν» τῆς πόλης μὲ τὴν προτερὴν «εὐτυχία» τῆς, γιὰ νὰ διαπιστώσει, ὅπως καὶ στὸ πρῶτο στιχουργήμα, τίς μεταβολές ποὺ φέρνει ὁ χρόνος στὰ ἀνθρώπινα πράγματα. Ἡ σύγκριση καὶ ἀντιπαράθεση τοῦ εὐτυχισμένου παρελθόντος πρὸς τὸ δυστυχὲς παρὸν ἀποτελεῖ βέβαια κοινὸ ποιητικὸ τόπο. Ἀξίζει νὰ ἐπισημανθεῖ, πάντως, ἡ ἐπιμονὴ μὲ τὴν ὁποία ἐπανέρχεται τὸ μοτίβο αὐτὸ καὶ σὲ ἄλλα προγενέστερα σμυρναϊκὰ στιχουργήματα ποὺ γράφονται μὲ ἀνάλογες ἀφορμές.²³ Σὲ ὅλες τίς περιπτώσεις ἡ πόλη ἐμφανίζεται νὰ ἔχει περιπέσει σὲ μεγάλη δυστυχία καὶ νὰ θρηνεῖ γιὰ τὰ δεινὰ ποὺ ἔχει ὑποστῇ ἀπὸ κοινωνικὲς ἐξεγέρσεις, καταδρομὲς τῶν σχολείων καὶ τῆς παιδείας κτλ. Παρότι κοινότοπο, τὸ στοιχεῖο αὐτὸ φαίνεται νὰ ἐκφράζει κάτι ἀπὸ τὸ κλίμα τῆς πόλης: τὴν αἴσθηση τῆς ἀνασφάλειας καὶ τοῦ φόβου ποὺ προκαλοῦν σὲ μεγάλα τμήματα τοῦ πληθυσμοῦ οἱ ἀναστατώσεις καὶ τὰ «δυστυχήματα» (ἐπιδημία πανώλης, πυρκαγιές), ποὺ πλήττουν διαδοχικὰ τὴ Σμύρνη.

Ἀμέσως μετὰ τὴν εἰσαγωγὴ ὁ στιχουργὸς σπεύδει νὰ καταγγεῖλει τοὺς ὑπεύθυνους γιὰ τὴ δυστυχία τῆς Σμύρνης. Ποιοὶ εἶναι αὐτοὶ μᾶς τὸ λέει πρῶτα συνοπτικά: «Ἀρχιερεῖς καὶ ἱερεῖς, γέροντες, δωδεκάνοι» (στ.

23. Στὸ στιχουργήμα «Σμύρνης τραγωδία» (1788) ἡ προσωποποιημένη Σμύρνη ἐλεεινολογεῖ τὴν κατάστασή της ὅπου τὴν ἔχει φέρε ἡ ἐξέγερση τῶν συντεχνιῶν κατὰ τῶν ἀρχόντων («Σμύρνην τὴν μεγάλόπολιν, ἄστρον τῆς Ἰωνίας, / Σμύρνην, ὅπου μὲ ἔλεγον τὸ ὄμμα τῆς Ἀσίας, / τώρα σχεδὸν μὲ ἔσβησε πνεῦμα τῆς βασιανίας, / εἰς τρόπον ὅπου μ' ἔκαμε δράμα τῆς τραγωδίας», στ. 27-31), ἐνῶ στὴν «Τραγωδία κατὰ τῶν δημογερόντων τῆς Σμύρνης», ὁ στιχουργὸς ἀναφέρεται καὶ πάλι στὴ δυστυχία τῆς πόλης: «Ποῦ 'ν' ὁ Ὅμηρος νὰ φθάσῃ / μεθ' ἡμῶν κι αὐτὸς νὰ κλαύσῃ / τῆς πατρίδος του αἰσχύνην, / ὕνειδος καὶ καταισχύνην, / Σμύρνη τὴν τυραννισμένη, ποὺ ὑποφέρει νῆ κατημένη!» (στ. 13-18). Βλ. Στ. Καρατζάς, *ὁ.π.*, σ. 33-34 καὶ 71. Τὸ μοτίβο τῆς Σμύρνης ποὺ «κλαίει καὶ θρηνεῖ» γιὰ τὰ δεινὰ τῆς τὸ βρίσκουμε καὶ στὸ ἔργο «Σχολιάς» (1812) βλ. Φ. Μπουμπουλίδης, *ὁ.π.*, σ. 427. Πβ. καὶ τὰ στιχουργήματα γιὰ τὸ «ρεμπελιὸ» τοῦ 1797 (Ι. Παπαγιαννόπουλος, «Τὸ ρεμπελιὸ τῆς Σμύρνης τοῦ 1797 κατὰ νέαν πηγὴν», *Μικρασιατικὰ Χρονικά* 1 (1938) 252-255 καὶ 262-267).

15). Στη συνέχεια περνάει στα ίδια τὰ πρόσωπα, κατονομάζοντάς τα με τη σειρά, ανάλογα με τὸ μέγεθος τῆς εὐθύνης τοῦ καθενός, εἴτε με τὸ μικρὸ τους ὄνομα καὶ σπανιότερα με τὸ ἐπώνυμο εἴτε με ἐπίθετα δηλωτικά τοῦ ἥθους καὶ τῆς συμπεριφορᾶς τους. Στοιχεῖα ἀπὸ τὰ ὁποῖα ὁ ἀναγνώστης τοῦ στιχουργήματος θὰ μπορούσε εὐκολὰ νὰ διακρίνει τὴν ταυτότητά τους.

Πρόκειται γιὰ πρόσωπα γνωστὰ ἀπὸ τὴ συμμετοχὴ τους στὰ γεγονότα τοῦ 1819, πού τὰ βρίσκουμε, τὰ περισσότερα, καὶ στὸ χρονικὸ τοῦ Στέφ. Οἰκονόμου, καθὼς καὶ στὸ ἀνέκδοτο «Δράμα Κωμικόν», πού γράφεται, ὅπως εἴπαμε, τὴν ἐποχὴ αὐτή. Εἶναι, πρῶτα-πρῶτα, ὁ ἐπικεφαλῆς τῆς τοπικῆς ἐκκλησίας μητροπολίτης Σμύρνης Ἄνθιμος, πρόσωπο με πρωταγωνιστικὸ ρόλο στὴν ἐπίθεση κατὰ τῶν ἐμπόρων, τοῦ Φιλολογικοῦ Γυμνασίου καὶ τοῦ Οἰκονόμου. Ὁ Ἄνθιμος δὲν ἐμφανίζεται με τὸ ὄνομά του ἀλλὰ με διάφορα ἐπίθετα καὶ χαρακτηρισμοὺς πού παραπέμπουν ἅμεσα στὸ πρόσωπό του. Μεταξὺ αὐτῶν εἶναι καὶ τὸ «νομοκράτωρ» (στ. 21), δηλωτικὸ τῶν ἐξουσιῶν πού ἀσκοῦσε στὴν ὀρθόδοξη χριστιανικὴ κοινότητα τῆς Σμύρνης. Μὲ ἀνάλογο ἐπίθετο («νομοδότης») παρουσιάζεται ὁ Ἄνθιμος καὶ στὴν «Τραγωδίᾳ κατὰ τῶν δημογερόντων τῆς Σμύρνης».²⁴ Τὸ ἐπόμενο πρόσωπο πού ἐπίσης δὲν κατονομάζεται εἶναι ὁ λεγόμενος «Βεελζεβούλ» (στ. 33), ὁ ὁποῖος πρέπει νὰ ταυτιστεῖ με τὸν ἐπίσκοπο Ἐρυθρῶν Καλλίνικο, ἐπίτροπο καὶ συνεργάτη τοῦ Ἄνθιμου στὴν καταδρομὴ τοῦ Οἰκονόμου καὶ τοῦ Γυμνασίου.²⁵ Μετὰ ἀπὸ τοὺς δύο αὐτοὺς κληρικούς ἀκολουθεῖ «Σάββας ὁ μεγάλεμπορος», ὁ ὁποῖος παρουσιάζεται νὰ «πρωτεύει εἰς γεροντίαν» (στ. 50). Πρόκειται βέβαια γιὰ τὸν Σάββα Μουσουλδάκη. Ἡ πληροφορία ὅτι ὁ Σάββας «πρώτευε» στὴ δημογεροντίᾳ δὲν σημαίνει ὅτι ἦταν μέλος τῆς —ἀφοῦ δὲν εἶχε ἐκλεγεῖ δημογέροντας στίς ἀρχαιρεσίαις τοῦ Μαρτίου— ἀλλὰ ὅτι ἦταν «αὐτοχειροτόνητος», κατὰ τὸ χρονικὸ τοῦ Στέφ. Οἰκονόμου, «καὶ σύμβουλος καὶ βοηθὸς καὶ προστάτης τοῦ Κοινοῦ» τῆς Σμύρνης.²⁶ Μὲ τὸ χρονικὸ τοῦ Στέφ. Οἰκονόμου συμφωνεῖ ἐπίσης καὶ ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ Σάββα ὡς πιστοῦ ὁπαδοῦ, συμβούλου καὶ συνεργάτη τοῦ Ἄνθιμου (στ. 51).²⁷

Μετὰ τὸν Σάββα ἀκολουθοῦν δύο δημογέροντες πού δὲν κατονομάζονται. Ὁ πρῶτος ἀναφέρεται ὅτι ἦταν «μπακάλης» πρὶν γίνεи δημογέροντας, ἐνῶ ὁ ἄλλος ἐμφανίζεται με τὸ παρατσούκλι «χαμολέων». Τὰ πρόσωπα

24. Στ. Καρατζάς, ὁ.π., σ. 73 στ. 78.

25. Σοφ. Οἰκονόμος, ὁ.π., σ. 465, 473. Ὁ Καλλίνικος Ἐρυθρῶν πρωταγωνιστεῖ μαζὶ με τὸν Ἄνθιμο Σμύρνης καὶ στὸ «Δράμα Κωμικόν».

26. Σοφ. Οἰκονόμος, ὁ.π., σ. 461-462.

27. Ὁ.π., σ. 461.

αὐτὰ πρέπει νὰ ταυτιστοῦν μὲ τοὺς δύο δημογέροντες ποὺ εἶχαν ἀναδειχθεῖ στὴν κοινοτικὴ ἐξουσία μὲ τὴν ὑποστήριξη τῆς μητροπόλεως καὶ τῶν συντεχνιῶν: τὸν Κωνσταντῖνο Μερίκια, ποὺ ἦταν «πινιρτσῆς» στὸ ἐπάγγελμα (τυροπώλης),²⁸ καὶ τὸν πραγματευτὴ Χατζὴ Ἀντώνιο Μιχαήλ.²⁹ Ὁ τελευταῖος παρουσιάζεται μὲ τὸ ἴδιο παρατσούκλι (χαμολέων) καὶ σὲ ἄλλα κείμενα: στὴν «Τραγωδία κατὰ τῶν δημογερόντων τῆς Σμύρνης» (χαμαιλέων)³⁰ καὶ στὸ «Δράμα Κωμικόν» (Χ: Ἀντώνης Χαμολέων). Στὸ τελευταῖο ἔργο ἐμφανίζεται μαζὶ μὲ τὸν Χατζὴ Ἀντώνη καὶ ὁ Μερίκιας.

Μετὰ ἀπ' αὐτοὺς ἔρχονται ὁ νέος γραμματικὸς τοῦ Κοινοῦ τῆς Σμύρνης [Ἀναστάσιος] Σαρρῆς, τὸν ὁποῖο διόρισαν στὴ θέση αὐτὴ οἱ συντεχνίες, ἐκδιώκοντας τὸν παλαιότερο γραμματικὸ Νικόλαο Δαμιανό,³¹ καὶ ἑννέα ἄνθρωποι τῶν συντεχνιῶν, ποὺ συμμετεῖχαν ἀπὸ τὸν Μάρτιο τοῦ 1819 στὰ κοινοτικὰ πράγματα: ὁ Μαρκῆς, ἓνας ἀλευράς, ὁ Σταμπολῆς, ὁ Σταματός, ὁ «χατζῆ μπαμπᾶς», ἓνας γούναρης, ὁ Σταῦρος Τζιριγώτης, ὁ Μπινάρδος καὶ ὁ Τάσος. Οἱ περισσότεροι μᾶς εἶναι γνωστοὶ ἀπὸ τὸ χρονικὸ τοῦ Στέφ. Οἰκονόμου. Ὁ Μαρκῆς ἦταν «πρωτομαῖστωρ» τῶν κεστενεπαζαρλίδων (καστανοπωλῶν), ὁ Σταμπολῆς «πρωτομαῖστωρ» τῶν ταβερνάρηδων (οἶνοπωλῶν), ὁ Σταματός ταβερνάρης· ὁ ἀλευράς πρέπει νὰ εἶναι ὁ Ἀγγελῆς «πρωτομαῖστωρ» τῶν ἀλευράδων· ὁ γούναρης εἶναι μᾶλλον ὁ Τάσος «πρωτομαῖστωρ» τῶν γουναράδων· ὅσο γιὰ τὸν Σταῦρο Τζιριγώτη, αὐτὸς θὰ μπορούσε ἴσως νὰ ταυτιστεῖ μὲ τὸν Σταυρινὸ «πρωτομαῖστωρ» τῶν ἔξω καζάσιδων.³²

28. Ὁ.π., σ. 473.

29. Ὡς πραγματευτῆς ἀναφέρεται τὸ 1812 (Σοφ. Οἰκονόμος, ὅ.π., σ. 445), ἐνῶ τὸ 1819 στὴν ἐπιστολὴ τοῦ Κων. Οἰκονόμου ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω (σημ. 7) φέρεται ὡς «γεμεκτζῆς» (= ἔμπορος «ζηρῶν ὀπωρῶν», Σοφ. Οἰκονόμος, ὅ.π., σ. 465). Ὁ ἴδιος εἶχε χρηματίσει καὶ δημογέροντας τὸ 1809 καὶ 1810 (βλ. ἐφ. Ἀμάλθεια, 16 Δεκ. 1878 καὶ [Α. Παπαδόπουλος Κεραμεύς], *Κώδης τῆς ἐν Σμύρῃ Εὐαγγελικῆς Σχολῆς*, Σμύρνη 1876, σ. 51, 54, 57, 61).

30. Στ. Καρατζάς, ὅ.π., σ. 74 στ. 117· πβ. σ. 78.

31. Σοφ. Οἰκονόμος, ὅ.π., σ. 462. Ἐνας Ἀναστάσιος Σαρρῆς ἀναφέρεται τὸ 1810 μετὰ τῶν «πρωτομαχιστῶρων» τῶν ρουφετιῶν τῆς Σμύρνης. Βλ. *Κώδης τῆς ἐν Σμύρῃ Εὐαγγελικῆς Σχολῆς*, ὅ.π., σ. 62.

32. Βλ. Σοφ. Οἰκονόμος, ὅ.π., σ. 462· τὸ «πρωτομ. τῶν ἔξω καζάσιδων» ἀναφέρεται σὲ τμήμα τοῦ χειρόγραφου χρονικοῦ τοῦ Στέφ. Οἰκονόμου (σ. 18) ποὺ ἔχει παραλειφθεῖ ἀπὸ τὸν ἐκδότη (βλ. σημ. 1). Ὁ χαρακτηρισμὸς: «τῶν ἔξω καζάσιδων» δηλώνει ὅτι τὰ μέλη τῆς συντεχνίας αὐτῆς δὲν ἦταν Σμυρναῖοι. Τρεῖς ἀπὸ τοὺς παραπάνω ἐναφλῆδες (τὸν Χ: Σταματός, τὸν Σταμπολὴ καὶ τὸν Μαρκῆ) τοὺς βρίσκουμε καὶ στὸ «Δράμα Κωμικόν».

Οἱ ἐκπρόσωποι τῶν συντεχνιῶν ἀποκαλοῦνται στὸ στιχοῦργημα «δωδεκάνοιο» (στ. 84· πβ. στ. 15): ἓναν τίτλο τὸν ὁποῖο εἶχαν οἱ πρόκριτοι ποὺ ἐκλέγονταν κάθε χρόνο ἀπὸ τοὺς δημογέροντες τῆς Σμύρνης. Ἡ ἀπόδοση τῆς ὀνομασίας αὐτῆς στοὺς ἐσναφλῆδες εἶναι μᾶλλον καταχρηστική, ἀφοῦ, ὅπως εἴπαμε, εἶχε ματαιωθεῖ ἡ ἐκλογή δωδεκάνων, προφανῶς γιατί αὐτοὶ θὰ ἀνέτρεπαν τοὺς συσχετισμοὺς στὴ διοίκηση τῆς κοινότητος. Φαίνεται ὅμως ὅτι οἱ δυνάμεις ποὺ ἀνῆλθαν στὴν ἐξουσία τὸν Μάρτιο τοῦ 1819, στὸ πλαίσιο τῆς ἀναδιάρθρωσης τῆς κοινοτικῆς ἀρχῆς ποὺ ἐπιχείρησαν,³³ εἶχαν ἀναθέσει, τυπικὰ τουλάχιστον, στοὺς ἐκπροσώπους τῶν συντεχνιῶν καθήκοντα δωδεκάνων. Αὐτὸ ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὸ χρονικὸ τοῦ Στέφ. Οἰκονόμου, ὁ ὁποῖος, ἀναφερόμενος στὴν προσπάθεια τοῦ Σάββα Μουσουλδάκη καὶ τῶν δημογερόντων Χατζη Ἀντώνη καὶ Μερικὰ νὰ ξεσηκώσουν τοὺς ἐσναφλῆδες κατὰ τῶν ἀρχόντων, σημειώνει ὅτι «δωδεκάνους ἔχουσιν αὐτούς, καὶ ἐκ τῶν αὐτῶν ὑπόσχονται νὰ ἐκλέγωσι τοῦ λοιποῦ τὰ ἐν τῇ πόλει ἀξιώματα».³⁴

Ἐκεῖνο ποὺ χαρακτηρίζει ἰδιαίτερα τὸ ὕφος τοῦ στιχοῦργήματος εἶναι ἡ ὀξύτητα μὲ τὴν ὁποία καταφέρεται ἐναντίον τῶν παραπάνω προσώπων. Χαρακτηριστικὸ ποὺ ἀντανάκῃ τὸ κλίμα τῶν βίαιων συγκρούσεων καὶ τῆς ἔντασης ποὺ ἐπικρατοῦσε τὴν ἐποχὴ αὐτὴ στὴ Σμύρνη καὶ ἀποκαλύπτει συγχρόνως τὶς κοινωνικὲς καὶ ἰδεολογικὲς ἐπιλογὲς τοῦ στιχοῦργοῦ. Τὴν ὀργή του συγκεντρώνει περισσότερο ὁ Ἀνθιμος Σμύρνης. Χρησιμοποιώντας ἓνα λόγο ἐξαιρετικὰ βίαιο, ὁ στιχοῦργὸς τὸν παρουσιάζει ὡς τὸν κύριο ὑπεύθυνο τῆς κρίσης. Φατριαστὴς καὶ δημαγωγός, εἶναι ἐκεῖνος ποὺ παρασύρει τὸ «ταλαίπωρον» πλῆθος σὲ ταραχές: «Αὐτὸς θαρρύνει τοὺς λοιπούς, αὐτὸς σπέρνει τὸ σπέρμα, / Αὐτὸς εἶν' ὄλων ἡ ἀρχή, αὐτὸς μέση καὶ τέρμα. / Αὐτὸς φατρίας συνιστᾷ, καὶ ἔριδας ἐγείρει, / Βάλλει τὸ πᾶν εἰς ταραχήν, κι' αὐτὸς κάμνει σείρι» (στ. 117-120). Ὁ ἴδιος εἶναι καὶ πολέμιος τῶν φώτων. Ὅχι μόνο γιατί εἶναι «ἀπαίδευτος» καὶ «ἀγράμματος» (στ. 24), ἀλλὰ καὶ γιατί ἡ διάδοση τῶν φώτων εἶναι ἀντίθετη μὲ τὰ προσωπικά του συμφέροντα: «Τὸ φῶς εἶναι ἀσύμφωρον εἰς τὸ ἐμπόριον σου / Ἄρα νὰ σβύσωμεν τὸ φῶς διὰ τὸ σύμφωρόν σου» (στ. 26-27). Ἀπόδειξη τοῦ φωτισβεστικοῦ ρόλου τοῦ ἀποτελεῖ τὸ κλείσιμο τοῦ Φιλολογικοῦ Γυμνασίου, ποὺ καταγγέλλεται στοὺς ἀμέσως ἐπόμενους στίχους: «Σὺ ὅστις ἔπρεπε λαμπρῶς τὸ φῶς νὰ ὀδηγήσης / Κ' εἰς τὴν λυχνίαν ὡς ποιμὴν μόνος σου νὰ τὸ στήσης / Τὴν μὲν λυχνίαν ἔσκα-

33. Φ. Ἡλιοῦ, ὁ.π., σ. 29-30.

34. Σοφ. Οἰκονόμος, ὁ.π., σ. 468. Πβ. Στ. Καρατζάς, ὁ.π., σ. 74, 78.

ψες καὶ μέχρις ἑδαφίων, / Τὸ φῶς δὲ τὸ ἀπέλειπες μακρὰν τῶν σῶν ὁρίων» (στ. 28-31). Ὡς σημειωθεῖ ὅτι μὲ «λυχνία» παρομοιάζεται σὲ ἐπιστολὴ τοῦ Κων. Οἰκονόμου καὶ ἡ σχολὴ τῶν Κυδωνιῶν, ἡ ὁποία τὸ 1818 κινδύνευε νὰ κλείσει, ἐξαιτίας τῆς ἀπειλούμενης παραίτησης τῶν δασκάλων τῆς.³⁵ Ἡ παρουσίαση τῆς κατάργησης τοῦ Φιλολογικοῦ Γυμνασίου ὡς κατεδάφισης εἶναι ἀσφαλῶς ἓνα σχῆμα λόγου, ποὺ θέλει νὰ ὑπογραμμίσαι τὸν βίαιον, «θηριώδη τρόπον»,³⁶ μὲ τὸν ὁποῖο αὐτὸ καταλύθηκε. Μὲ ἀνάλογο τρόπο περιγράφεται τὸ γεγονός καὶ σὲ ἀνώνυμη ἐπιστολὴ ἀπὸ τῆ Σμύρνης, γραμμένη τὸν Ἰούλιο τοῦ 1820, ποὺ δημοσιεύτηκε στὸ περιοδικὸ *Μέλισσα*: «Αὐτοὶ οἱ δύο τύραννοι καὶ Ταρτοῦφοι [ὁ Ἀνθιμος Σμύρνης καὶ ὁ Καλλίνικος Ἐρυθρῶν] ἐγείραντες διὰ μέσου τοῦ ἱερατείου (καὶ ἐξαίρετως διὰ τῶν πνευματικῶν!) τὸν ἰσχυρὸν καὶ ἀνόητον ὄχλον, κατηδάρισαν τὴν ἐνταῦθα φιλολογικὴν σχολὴν...».³⁷

Τὸ πορτραῖτο τοῦ Ἀνθιμου συμπληρώνεται μὲ σειρὰ χαρακτηρισμῶν ποὺ ἀφοροῦν τὸ ἦθος του («Νέρων», «ἀνήμερον θηρίον», ἄλεπου» κτλ.),³⁸ ἀλλὰ καὶ τῇ συμπεριφορᾷ του ὡς ἐκπροσώπου τῆς ἐκκλησίας. Ὁ στιχουργὸς τὸν παρουσιάζει ὡς ὄργανο τοῦ διαβόλου, ἄθεο, παράνομο, βέβηλο κτλ., ἐνῶ ἐπισημαίνει μὲ ἔμφαση τὴν ὑποκριτικὴν τοῦ ἱκανότητα καὶ τὴν ἱεροκαπηλείαν του: «Ἵπόκρισιν μὲν ὄσσην θές, φαρδεῖς σταυροὺς μετάνοιαις, / Καὶ εὐλογίαις στρογγυλαῖς, ὅλο ὑπερηφάνειαις. / Τὸν δὲ ναὸν τὸν ἱερὸν τὸν κάμνεις καπηλεῖον...» (στ. 125-127). Συγχρόνως τὸν κατηγορεῖ γιὰ ἀπειθείαν πρὸς τὸν πατριάρχη καὶ τὸν ἐμφανίζει μάλιστα νὰ ἔχει ἀφορισθεῖ ἀπὸ τῇ Σύνοδο: «Σὺ εἶσαι αὐτοκέφαλος, δὲν πείθεις εἰς κανένα / Τὸν Πατριάρχην σέβεσαι καὶ σὺ ὡσὰν καὶ μένα. / Σὲ ἀφορίζ' ἡ Σύνοδος, σὲ καταράτ' ἡ θεία / Τῶν εὐσεβῶν ἡ κορυφὴ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ. / Καὶ σὺ θάρρεῖς ἡλίθιε, πῶς τότε θὰ πιάσῃ [;] / Ὅταν ὁ ψωροδιάκος σου εὐγῇ καὶ τὰ διαβάσῃ» (στ. 133-138). Οἱ δύο τελευταῖοι στίχοι δὲν εἶναι πολὺ σαφεῖς. Ἴσως ὁ στιχουργὸς ἐννοεῖ ὅτι ὁ Ἀνθιμος δὲν ἔβαλε τὸ διάκο του νὰ διαβάσει τὸ ἀφοριστικὸ καὶ τίς κατάρεις τῆς μεγάλῃς ἐκκλησίας ἐναντίον του,

35. Βλ. ἐπιστολὴ τοῦ Κων. Οἰκονόμου στοὺς δασκάλους τῶν Κυδωνιῶν Θεόφιλο Καίρη καὶ Γρηγόριο Σαράφη: «Ἡ λυχνία τοῦ Σχολείου σας, ἡ λάμψασα πρώτη, καὶ φωτίσασα πολλοὺς χρόνους τὴν Ἰωνίαν, θέλει ἀνατραπῆν» (*Αἱ Κυδωνίαι πρὸ τοῦ 1821. Κατὰ τὸν Κύριον Μ. Α. Ραφφενέλον. Μετάφρασις ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ. Ὑπὸ Χαριελέας Στανράκη Α. Ἀναγνώστην*, Σμύρνη 1861, σ. 55).

36. Ἀδαμάντιος Κοραΐς, *Ἀλληλογραφία*, ἔκδ. ΟΜΕΔ, τ. Δ', Ἀθήνα 1982, σ. 277.

37. *Μέλισσα*, τετρ. Γ', Παρίσι 1821, σ. 299.

38. Ὁ χαρακτηρισμὸς «ἀλώπηξ» ἀποδίδεται στὸν Ἀνθιμο καὶ στὴν «Τραχυοδία κατὰ τῶν δημογερόντων τῆς Σμύρνης» (1810). Στ. Καρατζάς, *δ.π.*, σ. 73 στ. 77.

νομίζοντας ότι έτσι δεν θα «πιάσουν». Όπως και να έχουν τα πράγματα, πάντως, η πληροφορία ότι ο Άνθιμος αφορίστηκε από τη Σύνοδο δεν ευσταθεί: είναι και αυτό ένα σχήμα υπερβολής, με το οποίο ο στιχουργός θέλει να παρουσιάσει τον Άνθιμο να έρχεται σε αντίθεση ακόμη και με την προϋσταμένη του εκκλησιαστική αρχή. Είναι γνωστό εξάλλου ότι το Πατριαρχείο δεν είχε προχωρήσει σε αφορισμούς. Μια τυπική απειλή αφορισμού υπάρχει μόνο σε πατριαρχικό γράμμα που εκδόθηκε τον Ιούλιο του 1819, πριν ακόμη γίνει γνωστό το κλείσιμο του Φιλολογικού Γυμνασίου, έναντιον εκείνων που θα άμφισβητούσαν την ανακήρυξη του Γυμνασίου σε πατριαρχικό ίδρυμα, ενώ σε ένα προγενέστερο πατριαρχικό γράμμα, του Ιουνίου, επιπλήττονται οι συντεχνίες και γενικότερα όσοι καταφέρονται έναντιον του Οικονόμου.³⁹ Αλλά τα πατριαρχικά έγγραφα φαίνεται να υπαινίσσεται ο στιχουργός με την αναφορά του στα «σιγγίλια» (στ. 140).

Με ανάλογο τρόπο ο στιχουργός καταγγέλλει και τους εκκλησιαστικούς συνεργάτες του Άνθιμου. Τον Καλλίνικο Έρυθρων, πρώτα-πρώτα, τον «Βεσλζεβούλ» (στ. 33), τον οποίο εμφανίζει να καθοδηγεί και να «σύρει ως μηχανή» τον Άνθιμο, και μαζί μ' αυτόν και τους άλλους κατώτερους κληρικούς που περιβάλλουν και υπηρετούν το μητροπολίτη: «χμερπεϊς» πρωτοσύγκελλους, εξάρχους και συγκέλλους (στ. 39), οι οποίοι, ξεσηκώνουν το «δεισιδαΐμον πλήθος», διακηρύσσοντας υποκριτικά ότι κινδυνεύει η θρησκεία και η ευσέβεια. Πρόκειται βέβαια για μια σταθερή έπωδ στις επιθέσεις κατά του Φιλολογικού Γυμνασίου και των φώτων γενικότερα. Με ανάλογη καυστικότητα στηλιτεύονται και σατιρίζονται και τα υπόλοιπα πρόσωπα που εμπλέκονται στα γεγονότα του 1819. Ίδιαίτερα ο Σάββας Μουσουδάκης, που παρουσιάζεται ως «γαυριασμένος» (= βαρβάτος) γάτος και «καισαρικών πνεύμα» (στ. 52-53), ως βάρβαρος και αγράμματος, που δεν ξέρει να βάζει σωστά ούτε καν την υπογραφή του («και μ' ένα βήτα και με δύο το όνομά του γράφει», στ. 60). Ο ίδιος καταγγέλλεται ότι τρέφεται από το κοινό, ότι συνωμοτεί με τα έσνάφια και ότι δεν διστάζει να καταφύγει ακόμη και στην κρίση: έννοεΐται την τουρκική κρίση.⁴⁰ Καταγγελία που δεν φαίνεται να απέχει από την πραγματι-

39. Γ. Γ. Παππαδόπουλος - Γ. Π. Άγγελόπουλος, *Τα κατά τον αοίδιμον... Γρηγόριον τόν Ε'*, τ. 1, Άθήνα 1865, σ. 148-157.

40. «Με το πλατύ καλπάκι του, με το φαρδύ μπνίσι, / Τρέχει εις την Μητρόπολιν προφθάνει και εις την κρίσι» (στ. 55-56). Η ίδια καταγγελία διατυπώνεται και στην «Τραγωδία κατά των δημογερόντων της Σμύρνης» (1810) έναντιον του δημογέροντα Χατζή Άντωνή Μιχαήλ: «Τώρα βάζει και μπενίσι / και υπάγει εις την κρίση» (Στ.

κότητα, αφού είναι γνωστές οι προσφυγές των εκπροσώπων της νέας κοινοτικής αρχής στην τουρκική δικαιοσύνη, προκειμένου να ζητήσουν την επέμβασή της σε κοινοτικά ζητήματα ή να καταγγείλουν το Φιλολογικό Γυμνάσιο και τον Οικονόμο.⁴¹

Ἀξιοσημείωτη, τέλος, είναι ἡ ἐπιμονή μετὰ τὴν ὁποία ὁ στιχουργὸς περιγράφει καὶ σατιρίζει ὀρισμένα χαρακτηριστικά τῶν παραπάνω προσώπων καὶ ἰδιαίτερα τῶν ἐσναφλήδων. Τὰ σημεῖα στὰ ὁποῖα ἐπικεντρώνεται ἡ σάτιρα εἶναι τὰ ταπεινά τους ἐπαγγέλματα, οἱ ἀλλαγές στὴ συμπεριφορὰ καὶ τὴν ἐνδυμασίαν τους ἀφότου ἀναμίχθηκαν στὰ κοινὰ, τὰ σωματικά τους «ἐλαττώματα». Ἔτσι, ὁ Μαρκῆς ἐμφανίζεται νὰ ἀφήνει στὴν ἄκρη τὰ φασούλια, τίς φακές καὶ τὸ κριθάρι καὶ «νὰ τρέχη ὅλον εἴς τὸ κοινὸν ἀπ' τὸ πουρνὸν ὡς εἰς τὸ βράδυν» (στ. 85-87), ἐνῶ ὁ ἀλευράς [Ἀγγελῆς] νὰ ἔχει δεμένο τὸ λαιμό του «σὰν φραγγομεριτάκι» (ἀπὸ τὸν Φραγκομαχαλά) καὶ νὰ φορεῖ τατάρικο «καλπάκι» στὸ κεφάλι. Μετὰ «πλατὺ καλπάκι» καὶ «φάρδὺ μπινίσι» (= πανωφόρι), σύμβολα κοινωνικῆς ἀνόδου, ἐμφανίζεται καὶ ὁ Σάββας (στ. 55),⁴² ἐνῶ μετὰ ἀνάλογο τρόπο εἰκονογραφεῖται καὶ ὁ Μερίκας, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τυροπώλης ἔγινε δημογέροντας, ἀλλάζοντας συγχρόνως τὴν παραδοσιακὴ ἐνδυμασίαν του: «Καλπάκι τῶρ' ἐφόρεσε, μπινίσι μοῦ ἐνδύθη / Τζαρούχια καὶ τὴν κάπα του δι' ὅλου ἀτηρνῆθη» (στ. 69-70). Ἡ εἰκόνα συμπληρώνεται μετὰ τοὺς ἀπαραίτητους μειωτικούς χαρακτηρισμοὺς γιὰ τοὺς ἐσναφλήδες. Ὁ Μαρκῆς εἶναι «Σὰν στραβοκαλαμάδρακτος, σὰν στραβοτυλιγάδι», ὁ Σταῦρος εἶναι στραβοκαίμηξ, ὁ Μπινάρδος «γάϊδαρος» κτλ. (στ. 85 κ.ε.). Ὁξύτεροι ἀκόμη εἶναι οἱ συλλογικοὶ χαρακτηρισμοὶ ποὺ ἀκολουθοῦν: «δεινὰ καθάρματα», «διῶκται τῆς παιδείας», «ἐκτρώματα τῆς φύσεως», «ὄργανα» τοῦ σατανᾶ κτλ.⁴³

Ἡ βίαιη αὐτὴ ἐπίθεση μετὰ τοὺς ἀπαξιωτικούς χαρακτηρισμοὺς δείχνει

Καρατζάς, ὁ.π., σ. 74 στ. 119-120). Ἀξιοσημείωτη εἶναι ἡ κοινὴ ὁμοιοκαταληξία (μπινίσι-κρίσι) στὰ δύο στιχουργήματα.

41. Φ. Ἡλιού, ὁ.π., σ. 31, 33, 46, 51.

42. Πβ. καὶ «Δράμα Κωμικόν» (φ. 4^ρ) ὅπου ὁ Σάββας μεταφέρει τίς κατηγορίες ἐνὸς ἀντιπάλου του γιὰ τὴ χαμηλὴ οἰκογενειακὴ του προέλευση (ὅτι ἦταν γιὸς «καναβιτζῆ») καὶ τὴ σταδιακὴ κοινωνικὴ του ἀνοδο, ἔκφραση τῆς ὁποίας ἀποτελοῦν οἱ ἀλλαγές στὴ σωματικὴ ἐμφάνισή καὶ τὴν ἐνδυμασίαν του: «σιγὰ σιγὰ ἐχόντρινα, ἐπρήσθηκα, ἐμάκρυνα, ἔβαλα καλπάκι, ἐμβήκα εἰς τὸ κοινόν, καὶ ζῶ ἀπ' αὐτὸ ἔως τῶρα...».

43. Τὸ ἴδιο σκληρὸ εἶναι ἡ γλώσσα ποὺ χρησιμοποιεῖ καὶ ὁ στιχουργὸς τῆς «Τραγωδίας κατὰ τῶν δημογερόντων τῆς Σμύρνης» ἐναντίον τῶν κοινοτικῶν ἀρχόντων καὶ τῶν ἐσναφλήδων: «μασχαραδες», «βάρβαρος καὶ γουρουνάτος», «ὄργανον τοῦ διαβόλου», «ξεσαμάρωτο γαῖδουρι» κτλ. Στ. Καρατζάς, ὁ.π., σ. 73, 74.

τὴν περιφρόνηση τοῦ στιχουργοῦ πρὸς τοὺς ἐκπροσώπους τῆς «νέας γεροντείας» καὶ ἰδιαίτερα τοὺς ἐσναφλήδες. Δὲν πρόκειται ὅμως μόνο γιὰ τὴν προσωπικὴ στάση ἐνὸς ἀνθρώπου —ποῦ ὑποθέτουμε ὅτι εἶναι ὁ Κων. Οἰκονόμος— ὅσο καὶ ἂν αὐτὸς εἶχε λόγους νὰ μὴν τοὺς συμπαθεῖ, καθὼς εἶχαν συμπαραταχθεῖ μὲ τὶς δυνάμεις ἐκεῖνες ποὺ εἶχαν ἐξαπολύσει βίαιη ἐπίθεση ἐναντίον του καὶ συνέβαλαν μὲ τὰ «ὀχλαγωγικά» τοὺς κινήματα στὸ κλείσιμο τοῦ Γυμνασίου. Πέρα ἀπὸ τὰ προσωπικά του αἰσθήματα, ὁ στιχουργός, τοποθετημένος κοινωνικά καὶ ἰδεολογικά στὸ πλευρὸ τῆς ἐμπορικῆς τάξης, μεταφέρει ἐδῶ τὰ αἰσθήματα τῶν ἐμπόρων ἀπέναντι στοὺς ἐκπροσώπους τῶν «ταπεινῶν» συντεχνιῶν, ποὺ εἶχαν ἀνατρέψει τὸ ἀριστοκρατικὸ κοινοτικὸ καθεστῶς, ἐκδιώκοντάς τους ἀπὸ τὴν ἐξουσία. Κατὰ βάθος ἐκεῖνο ποὺ ἐπιδιώκεται εἶναι νὰ ἀμφισβητηθεῖ τὸ δικαίωμα καὶ ἡ ἱκανότητα τῶν ἐσναφλήδων νὰ διαχειρίζονται τὰ δημόσια πράγματα, καὶ πρὸς τὸ σκοπὸ αὐτὸ χρησιμοποιοῦνται ὅλα τὰ μέσα: ἡ ταπεινὴ κοινωνικὴ τους προέλευση, ἡ ἀπαιδευσία τους, ἡ ἀντιδραστικὴ στάση τους ἀπέναντι στὰ φῶτα, ἀλλὰ καὶ τὸ ὅτι πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς δὲν ἦταν Σμυρναῖοι. Ἄν ἡ ἐντοπιότητα ἀποτελοῦσε ἐχέγγυο φιλοπατρίας, οἱ ἐσναφλήδες, ὅσοι δὲν κατάγονταν ἀπὸ τὴ Σμύρνη, δὲν διαπνέονταν ἀπὸ πατριωτικὰ αἰσθήματα καὶ καταχρηστικὰ συμμετεῖχαν στὰ κοινά. Ἡ διάκριση μεταξὺ ντόπιων καὶ ξένων δηλώνεται ἐμφαντικά, μὲ τοὺς ἀπαραίτητους καὶ πάλι μειωτικοὺς χαρακτηρισμοὺς, στοὺς παρακάτω στίχους: «Ποῖος ἤλπιζεν ὅτι εἶν' ἄξιοι Μωραῖται καὶ Βουρλιῶται / Καὶ βρωμεροὶ Μυτηλινοὶ κι' αὐθάδεις τζηριγῶται; / Ποῖος ἤλπιζεν ὅτ' ἐμελλον ποτὲ νὰ διοικήσουν, / Καθὼς καὶ τὰ πατρίδας των καὶ σὲ νὰ ἀφανίσουν;» (στ. 105-108).⁴⁴ Ἡ διαπίστωση αὐτὴ ὀλοκληρώνεται στοὺς ἀμέσως ἐπόμενους στίχους μὲ τὴν ἐκφραση τῆς βαθυῆς ἀπογοήτευσης τοῦ στιχουργοῦ ποὺ οἱ γνήσιοι Σμυρναῖοι, «οἱ πλούσιοι τὰ νουνεχῇ κρανία», ἀποδέχονται τὴν τυραννία τῶν ξένων καὶ ἔχουν καταστεῖ «ἀνδράποδα».⁴⁵

Τὰ παραπάνω στιχουργήματα ἀσφαλῶς δὲν διακρίνονται γιὰ τὴν ποιητικὴ ἀξία τους καὶ δὲν ἔχουν νὰ μᾶς προσφέρουν καινούρια πραγματολογικὰ στοιχεῖα γιὰ τὴν κρίση τοῦ 1819. Τὰ πρόσωπα ποὺ καταγγέλλονται καὶ τὰ περιστατικά, ὅσα ὑπαινικτικά ἀναφέρονται σ' αὐτά, τὰ γνωρίζουμε ἀπὸ

44. Τὸ «αὐθάδεις τζηριγῶται» φαίνεται νὰ παραπέμπει στὸν Σταῦρο Τζιριγώτη.

45. Πιθανῶς ἀναφέρεται στοὺς δημογέροντες Χ: Γ. Ἀγαλλόπουλο καὶ Χ: Κωνσταντὴ Πεστελματσόγλου, ποὺ χαρακτηρίζονται ἀπὸ τὸν Στέφ. Οἰκονόμο «ἀνθρωποι δειλοὶ καὶ κοῦφοι, καὶ χωρὶς χαρακτήρα», λόγῳ τῆς ὑποταγῆς τους στὶς συντεχνίες (Σοφ. Οἰκονόμος, ὅ.π., σ. 463).

τὸ χρονικὸ τοῦ Στέφ. Οἰκονόμου, ἐνῶ ἀνάλογη εἶναι καὶ στὰ δύο κείμενα ἢ ὀπτική μέσα ἀπὸ τὴν ὁποία θεωροῦνται καὶ κρίνονται τὰ γεγονότα. Ἡ προσφορὰ τῶν στιχουργημάτων ἔγκειται στὸ ὅτι ἀναπαριστάνουν καὶ ἐπιβεβαιώνουν τὴν ὀξύτητα τῆς κρίσης, ἀλλὰ καὶ τὸν ἔντονα κοινωνικὸ χαρακτήρα τῶν συγκρούσεων. Καὶ ἴσως δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι στὸ δεῦτερο στιχούργημα, στὸν «Φιλόπατρι», τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ στιχουργοῦ ἐπικεντρώνεται στὴν προβολὴ αὐτῆς ἀκριβῶς τῆς διάστασης καὶ λιγότερο στὴν κατάργηση τοῦ Φιλολογικοῦ Γυμνασίου. Αὐτὸ δείχνει ὅτι στὴ συνείδησή του τὸ βίαιο κλείσιμο τοῦ Γυμνασίου ἦταν ἓνα στοιχεῖο τῆς γενικότερης κοινωνικῆς κρίσης, ἢ ὁποία δημιούργησε τὸ κατάλληλο κλίμα γιὰ τὴ συσπείρωση καὶ ἐνίσχυση τῶν ἀντιδιαφωτιστικῶν δυνάμεων τῆς Σμύρνης.

Θὰ ἤθελα νὰ θυμίσω ὅμως, τελειώνοντας, ὅτι ἀποφασιστικὸ ρόλο στὴν ἐνίσχυση τῶν δυνάμεων αὐτῶν ἔπαιξε ἡ πατριαρχικὴ ἐγκύκλιος κατὰ τῶν νεωτερικῶν μαθημάτων, ποὺ ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸν Γρηγόριο Ε' τὸν Μάρτιο τοῦ 1819: κάτι ποὺ δὲν ἀναφέρεται, βέβαια, στὰ στιχουργήματα.⁴⁶ Ἡ ἔκδοση τῆς ἐγκυκλίου τῇ στιγμῇ ἀκριβῶς ποὺ ὀξυνόταν στὴ Σμύρνη ἡ κοινωνικὴ κρίση εἶναι βέβαιο ὅτι ὀδήγησε στὴ σκλήρυνση τῶν ἀντιδιαφωτιστικῶν δυνάμεων καὶ συνέβαλε στὴ διάλυση τοῦ Γυμνασίου. Τὴν ἀρνητικὴ ἐπίδραση τῆς ἐγκυκλίου δέχεται καὶ ὁ Στέφ. Οἰκονόμος, ἀλλὰ τὴν ἀποδίδει ὅχι στὸ περιεχόμενό της ἀλλὰ στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο αὐτὴ χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ τοὺς ἀντιδιαφωτιστές: «ὁ ἱερὸς Τόμος ὁ περὶ τῶν Ἑλληνομουσείων», γράφει, «ἀναγνώσθεις κατὰ Μάρτιον, ἐπροξένησε βλάβην μεγάλην» στὴν ὑπόθεση τοῦ Γυμνασίου, «ἐπειδὴ ἡρμηνεύθη κακῶς ὑπὸ τῶν ὁπαδῶν τῆς Μητροπόλεως, ὡς κατὰ τῆς Φιλολογικῆς Σχολῆς τοξευόμενος».⁴⁷ Δὲν εἶναι ὅμως καθόλου βέβαιο ὅτι ὁ Στέφ. Οἰκονόμος ἐκφράζει ἐδῶ τίς πραγματικὲς σκέψεις του γιὰ τὴ σημασία τῆς ἐγκυκλίου. Καὶ αὐτὸς καὶ ὁ ἀδελφός του γνώριζαν καὶ πιστεύω ὅτι ἀποδέχονταν ὅτι ἡ ἐγκύκλιος, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἀξιοποιήθηκε ἀπὸ τοὺς ἀντιπάλους τους, ἔπαιξε ἀποφασιστικὸ ρόλο στὸ κλείσιμο τοῦ Γυμνασίου. Ὅπως γνώριζαν ἐπίσης ὅτι ἡ στάση τοῦ Πατριαρχείου δὲν ἦταν ξεκάθαρη: μολοντί ὁ Γρηγόριος Ε' εἶχε ταχθεῖ ὑπὲρ τῆς διατήρησης τοῦ Γυμνασίου, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ ὅμως θὰ τὸ ἤθελε εὐθυγραμμισμένο μὲ τίς προδιαγραφὲς τῆς ἐγκυκλίου καὶ ἐλεγχόμενο ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο.⁴⁸ Ἐξάλλου, οἱ πληροφορίες ποὺ ἔφταναν στὴ Σμύρνη ἀπὸ κοραϊ-

46. Γιὰ τὴν πατριαρχικὴ ἐγκύκλιο τοῦ 1819 βλ. Φ. Ἡλιοῦ, ὁ.π., σ. 43-44, καὶ τοῦ Ἰδίου, *Τύφλωσον Κύριε τὸν λαόν σου*, Ἀθήνα, Πορεία, 1988, σ. 46 κ.έ.

47. Σοφ. Οἰκονόμος, ὁ.π., σ. 472.

48. Τὸν ἔλεγχο αὐτὸ ἐξασφάλιζε ἡ ἀνακήρυξη τοῦ Φιλολογικοῦ Γυμνασίου σὲ

κούς και άλλους κύκλους ήταν κατηγορηματικές. 'Ο πατριάρχης, έγραφε στον Κων. Οικονόμο τον Μάιο του 1819 ό Θ. Φαρμακίδης από τη Βιέννη, «άπ' άρχής, άκούω, δέν είχεν είς καλό μάτι την Σμύρνην' και τώρα πά- λιν, ως μ' είπεν ό διδ. Κύριος Κούμας, πάσχει νά σπείρη ζιζάνια»,⁴⁹ ένώ τον Φεβρουάριο του 1820 ένας μαθητής του Οικονόμου διαμήνυε από την Κωνσταντινούπολη: «'Ο Οικονόμος κινδυνεύει. Οί έδω φαινόμενοι προ- στάται του παίζουσι την ύπόθεσιν τής Σχολής. Είμαι κάλλιστα και άκρι- βέστατα πληροφορημένος».⁵⁰

Αν και ό Οικονόμος δέν έμπιστευόταν άπολύτως τίς πληροφορίες αυτές, όπωσδήποτε όμως θά ύποψιαζόταν ότι κάτι δέν πήγαινε καλά. Πα- ρά ταύτα τηρεί άπέναντι στο Πατριαρχείο μια άπόλυτα νομιμόφρονα στά- ση, που όφείλεται πιθανότατα και σέ λόγους τακτικής. Στο ότι, δηλαδή, θεωρούσε άσύμφορο, σέ μια στιγμή που δέν είχαν ακόμη κριθεί τά πράγ- ματα και προσδοκούσε ότι τό Πατριαρχείο μπορούσε νά συμβάλει στην έκτόνωση των αντιθέσεων και στην αποκατάστασή του στο Γυμνάσιο, νά έκφράσει δημόσια τίς άμφιβολίες του για τη στάση τής μεγάλης έκκλη- σίας άπέναντι στο σχολείο και τον ίδιο προσωπικά.⁵¹ Ας σημειωθεί ότι άνάλογη τακτική είχαν ακολουθήσει οί Οικονόμοι και λίγο πρίν, όταν έ- σπευδαν μέ έπιστολή τους στον Γρηγόριο Ε' νά έπιδοκιμάσουν την πα- τριαρχική έγκύκλιο, παρότι δέν συμφωνούσαν μέ τό πνεύμα και τους στό- χους της.⁵² Καί στη μία και στην άλλη περίπτωση έκριναν ότι οί περιστά-

πατριαρχικό ίδρυμα τον Ιούλιο του 1819. Βλ. Γ. Γ. Παπαδόπουλος - Γ. Π. Άγ- γελόπουλος, *ό.π.*, σ. 148-154.

49. Έπιστ. Θ. Φαρμακίδη στον Κων. Οικονόμο, 20 Μαΐου / 1 Ιουνίου 1819, 'Αρχείο Οικονόμων, φάκ. VII, άρ. 5.

50. Έπιστ. Κων. Οικονόμου στον 'Ιω. Κοκκώνη, 17 Φεβρ. 1820, *ό.π.*, φάκ. III, άρ. 168.

51. Από σύγχρονη πηγή έχουμε την πληροφορία ότι ή στάση του πατριάρχη Γρηγορίου άπέναντι στον Κων. Οικονόμο ήταν άντιφατική: «πότε τον άθώωνε, και πότε τον κατεδίκαζεν' αλλά πάντοτε έδικαίωνε τον Σμύρνης», αναφέρεται σέ έπι- στολή από την Κωνσταντινούπολη τον Μάιο του 1820. Έμμαν. Γ. Πρωτοψάλτης, *Ιγνάτιος μητροπολίτης Ούγγροβλαχίας (1766-1828)*, τ. 2, 'Αθήνα 1961, σ. 121' πβ. Φ. 'Ηλιού, *ό.π.*, σ. 47. Πολλά χρόνια άργότερα, ό Κοσμάς Κοκκίδης, μαθητής στις Κυδωνίες την έποχή τής καταδρομής του Οικονόμου, θυμάται τίς φήμες που κυ- κλοφορούσαν τότε ότι «τό πατριαρχείον μάλλον συνήργησεν είς την όχλαγωγικήν άπο-βολήν του Οικονόμου». *Ιστορία των νεωτέρων Έλλήνων από τής άλώσεως Κων- σταντινουπόλεως υπό Μωάμεθ του Β' μέχρι του 1825, υπό Κ. Δ. Ρεφερέλ, μτφρ. Κοσμά Κοκκίδη, 'Αθήνα 1861, σ. 223 σημ. 1.*

52. *Κωνσταντίνος Οικονόμος ό εξ Οικονόμων, 'Αλληλογραφία, ό.π.*, σ. λζ'-λη'.

σεις επέβαλλαν υποχωρήσεις και υπακοή.⁵³ Ἡ ἀπειθεία, ἐξάλλου, ἀπέ-
ναντι στὶς ἀποφάσεις τῆς μεγάλης ἐκκλησίας ἦταν ἕνα ἀπὸ τὰ ἀρνητικὰ
χαρακτηριστικὰ ποὺ καταλόγιζαν στὴν ἀντίπαλη μερίδα: στὶς συντεχνίες
καὶ στὸν Ἄνθιμο Σμύρνης.

ΤΑ ΣΤΙΧΟΥΡΓΗΜΑΤΑ

Τὰ στιχουργήματα ἐκδίδονται χωρὶς ἐπεμβάσεις στὴν ὀρθογραφία καὶ τὴ στίξη. Στὸ
πρῶτο, ποὺ σώζεται σὲ σχέδιο, σημειώνονται σὲ ὑπόμνημα λέξεις καὶ φράσεις ποὺ
εἶχε γράψει ἀρχικὰ ὁ συντάκτης τοῦ στιχουργήματος καὶ τίς διέγραψε κατόπιν γιὰ νὰ
τίς ἀντικαταστήσει ἢ ὅχι μὲ ἄλλες, καθὼς καὶ ὁρισμένες λέξεις ποὺ πρόσθεσε πάνω
ἀπὸ τὴν ἀράδα (συντομογραφίες: διαγρ. καὶ προσθ., ἀντίστοιχα).

I

- » Ἐλθὲ θεά μου Νέμεσις τροφὲ τῆς ἀληθείας
Δικαιοσύνης θύγατερ καὶ τιμωρὲ κακίας
» Ἄφες τὰ ὕψη Δέσποινα τοῦ φλογεροῦ αἵθέρος
κ' ἐλθὲ εἰς τὴν καρδίαν μου κατοίκησον ἐγκαίρως
5 » Νὰ λάμψῃς εἰς τὸ πνεῦμά μου τὰ σπλάγχνα νὰ πυρώσῃς
καὶ εἰς τοὺς στίχους μου ζωὴν καὶ πῦρ καὶ φῶς νὰ δώσῃς
» νὰ ἐξελέγξω ἐλαφρὰ τὸ βάρος τῆς κακίας
τῶν καταράτων διωκτῶν τῆς ἱερᾶς σοφίας
» Πῶς ὅλοι ἐσυμφώνησαν διὰ νὰ καταργήσουν
10 » Σχολὴν τὴν φιλολογικὴν, τὴν Σμύρνην μας νὰ σβύσουν.
» ἢ προᾶξις εἶναι μυσσὰρὰ τὸ τέλος καταισχύνη
τὰ πρόσωπα παμμίαρα τὸ λέγω ἐν ὁδύνῃ
Διὸ Συγγνώμην σὲ ζητῶ θεά μου κοσμιότης
ἂν ἐξ ἀνάγκης φαίνεται στοὺς λόγους μου κ' αἰσχρότης.
15 » Εἶμαι Σμυρναῖος γνήσιος, γενναῖος Πατριώτης
τῆς ἀληθείας πρόθυμος Πίστεως στρατιώτης
» Δὲν στέργω τὴν πατρίδα μου ἐν γένει νὰ ὑβρίζουν
οἱ ξένοι καὶ τὸν αἵτιον κακῶν νὰ μὴ γνωρίζουν

53. Γιὰ τὴ συμπεριφορὰ τοῦ αὐτῆς ὁ Κων. Οἰκονόμος θὰ δεχθεῖ τὸ 1820 στὴν
Κωνσταντινούπολιν τὴ φιλοφρόνηση τοῦ Δωρόθεου Ἀδριανουπόλεως: «Ποτέ σου
Διδάσκαλε [...] δὲν παρήκουσες τὴν μητέρα Σου τὴν ἐκκλησίαν. Εἶσαι μάλιστα ὁ τύ-
πος τῆς ὑπακοῆς». Τὰ λόγια τοῦ Δωρόθεου μεταφέρει ὁ ἴδιος ὁ Οἰκονόμος σὲ ἐπι-
στολὴ τοῦ πρὸς τὸν ἀδελφὸ τοῦ Στέφανο. Ἀρχεῖο Οἰκονόμων, φάκ. III, ἀρ. 176, 9
Ἰουν. 1820.

- 20 Ὅνομαστὶ τοὺς τῶν Μουσῶν ἐχθροὺς θὰ παραστήσω
 καθένα μὲ τὸ χρώμα του πιστῶς θὰ ζωγραφίσω
 »Τῶν ἄλλων μου συμπολιτῶν τὴν ὕβριν νὰ ἱατρεύσω
 καὶ τοὺς κακούργους πρὸς κοινὸν καλὸν νὰ στηλιτεύσω.
 Εἶχεν ἡ Σμύρνη μας ποτὲ ἀξιόους Ποιμενάρχας
 θείους ἀγίους καὶ τινὰς σταθέντας Πατριάρχας
 25 Προκόπιος Νεόφυτος Σμύρνης ποιμένες ἦσαν
 κ' εἰς ταύτην τὴν Μητροπόλιν θεοφιλῶς ἐξῆσαν
 Ὁ Μέγας μας Γρηγόριος ὁ νῦν Πατριαρχεῦον
 τῆς Σμύρνης στάθηκε ποιμὴν κατ' ἀρετὴν πρωτεύων.
 Ἀλλ' ὦ θεέ μου ὕψιστε πῶς τοῦ καλοῦ τὴν φύσιν
 30 κακία διαδέχεται πολλάκις εἰς τὴν κτίσιν!

1 Ἐλθέ προσθ. || Νέμεσις: Ἀγανάκτησις διαγρ. (ἀρχικὴ μορφή τοῦ στίχου: θεά μου Ἀγανάκτησις τροφὴ τῆς ἀληθείας) 4 ἐγκαίρως: προσκαίρως διαγρ. 7 ἐξελέγξω ἐλαφρά: σατυρίσω ἐλεύθερα διαγρ. 8 καταράτων: παμμιάρων διαγρ. || σοφίας: παιδείας διαγρ. 11 τὸ τέλος καταισχύνῃ: τὸ τέλος τῆς αἰ[σχύνῃ] διαγρ. 13 Ἄιδ καὶ ἔνα βθεά μου διαδοχικὰς διαγρ. στὴν ἀρχὴ τοῦ στίχου || Διό: προσθ. || σὲ ζητῶ: δός με σύνοικε διαγρ. (ἀρχικὴ μορφή τοῦ στίχου: Συγγνώμην δός με σύνοικε θεά μου κοσμομότης) 16 πρόθυμος πίστεως: ἀντικατέστησαν ἄλλες διαγρ. δυσανάγνωστες λέξεις μετὰξὺ 16-17 Τὸ πρᾶγμα μὲ τὸ χρώμα του καθέν θὰ ζωγραφίσω διαγρ. (πβ. στ. 20) 17 νὰ φέγωσιν διαγρ. || νὰ ὑβρίζουν προσθ. (ἀρχικὴ μορφή τοῦ στίχου: Δὲν στέργω τὴν πατρίδα μου νὰ φέγωσιν ἐν γένει) 18 οἱ ξένοι: προσθ. || τὸν αἴτιον κακῶν: ἀρχικὰ τὴν αἰτίαν τοῦ κακοῦ || καλῶς διαγρ. (ἀρχικὴ μορφή τοῦ στίχου: καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ κακοῦ καλῶς νὰ μὴ γνωρίζουν) 19 τοὺς μισομούσους διαγρ. στὴν ἀρχὴ τοῦ στίχου 23 ἀξιόους: ἀγίους διαγρ. 24 ἀγίους: τῷ ὄντι διαγρ. 26 ταύτην: τὸν θρόνον διαγρ. 27 μας: νῦν διαγρ. || ὁ νῦν: λαμπρῶς διαγρ.

II

στ. [1]

Ὁ φιλόπατρις

- ὦ Σμύρνη φίλη μου πατρὶς ὡς γνήσιος νιός σου
 Θέλω νὰ κλαύσω τὰ κακὰ τῆς τόσης ὕβρεώς σου.
 Πλὴν πόθεν τοῦτο ἀπορῶ! πόθεν, λέγω, ν' ἀρχίσω!
 Πῶς τάχα ὅλα νὰ τὰ πῶ, χωρὶς κἀνὲν ν' ἀφήσω;
 5 Ἀλλ' ὅταν πάλιν θυμηθῶ τὴν πρώτην σου ἀξίαν,
 Ὅτε μόν' ἐθροιάμβευες εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν,
 Αἰσχύνομαι, συστέλλομαι, τὴν τότε εὐτυχίαν
 Νὰ παραβάλλω μὲ τὴν νῦν ἐσχάτην δυστυχίαν.
 Πλὴν ἔδωσεν ἡ τύχη σου, καὶ σὺ νὰ ὑποκλίνῃς
 10 Εἰς χρόνον τὰς μεταβολὰς καὶ δυστυχίης νὰ γίνῃς.

- Τί δυστυχία ἀνήκουστος! καὶ πῶς νὰ μὴ τὴν κλαύσω;
 Πῶς νὰ ἀρχίσω ἄραγε; χωρὶς ποτὲ νὰ παύσω;
 Μεγάλα εἶναι τὰ κακά, καὶ τόσον μεγαλώνουν,
 Ἐν ὅσῳ ἀπὸ τὴν ἀμάθειαν φαίνονται πῶς φνυτρώνουν.
 15 Ἀρχιερεῖς καὶ ἱερεῖς, γέροντες, δωδεκάνοι,
 Ἀφρονες, ἀσύνετοι, ὥς ἄλλοι παλασάνοι,
 Σπαράττουσι καὶ θύουσιν, ἀσπλάγχχνως ἀπολύουν,
 Τὰ δίκαια καταπατοῦν, τὰ ἱερὰ μολύνουν.
 Τὸ πείσμά των λατρεύουσι, τὸ πείσμ' εὐχαριστοῦσι
 20 Εἰς τὴν τοῦ λόγου δὲ φωνὴν ὅλοι ἀναισθητοῦσι.
 Κ' ἂν ἀπὸ τὸν νομοκράτορα ἀρχήσης, καταβαίνης,
 Ἀπὸ κακὰ εἰς χεῖριστα πάντα θὰ μεταβαίνης.
 Ὡ ἀλεποῦ παμμίαρε, ὑποκριτὰ ἀχρεῖε,
 Ἀπαίδευτε, ἀγράμματα, τοῦ σκότους ἑωσφόρε,
 25 Καὶ τοῦ φωτός πολέμει, ὀλέθριε φωσφόρε.
 Τὸ φῶς εἶναι ἀσύμφορον εἰς τὸ ἐμπόριον σου
 Ἄρα νὰ σβύσωμεν τὸ φῶς διὰ τὸ σύμφερόν σου.
 Σὺ ὅστις ἔπρεπε λαμπρῶς τὸ φῶς νὰ ὀδηγήσης
 Κ' εἰς τὴν λυχνίαν ὥς ποιμὴν μόνος σου νὰ τὸ στήσης
 30 Τὴν μὲν λυχνίαν ἔσκαψες καὶ μέχρις ἑδαφίων,
 Τὸ φῶς δὲ τὸ ἀπέλειπες μακρὰν τῶν σῶν ὁρίων
 Κ' ἢ μὲν χονδροῖ σου κεφαλὴ τοῦτο δὲν τὸ μετροῦσεν,
 Ἔχεις δὲ τὸν Βεελζεβοὺλ ὅστις σὲ ὀδηγοῦσε.
 Τὸ πονηρὸν δαιμόνιον τ' ἀκάθαρτον δοχεῖον,
 35 Ὅστις σὲ σύρει ὥς μηχανὴν ὅπου αὐτὸς θελήσει
 Σὲ δένει, καὶ σὺ στέκεσαι, καὶ τρέχεις ἂν σὲ λύσῃ.
 σ. [2] Ἔχεις δὲ καὶ συμβοηθοὺς ἐν πλῆθος γεννιάδας,
 Τὰ κληρικὰ ζιζάνια, τοὺς μαρὸνς ληστάδας.
 Πρωτοσυγγέλλους χαμεροπεῖς, ἐξάρχους καὶ συγγέλλους
 40 Τοὺς λαοπλάνους τοὺς δεινούς, τοῦ σκότους τοὺς ἀγγέλους,
 Οἵτινες προθυμότετοι τοῦ νὰ σ' εὐχαριστήσουν
 Σπουδάζουν μὲ παντοδαποὺς τρόπους νὰ βοηθήσουν.
 Λεσμεύουσιν οἱ ἄθλιοι τὸ δεισιδαῖμον πλῆθος,
 Μὲ μιὰν ψευδοῦπόκρισιν καὶ μὲ γλυκὺ τι ἔφος.
 45 Λέγουν ὅτ' ἢ ὑπόθεσις εἶναι περὶ θρησκείας,
 Καὶ ὅτι τάχα πολεμοῦν κατὰ τῆς ἀσεβείας
 Διὰ νὰ κάμουν πρόθυμον τὸ πλῆθος νὰ φωνάζῃ
 Ὅταν ἡ πατιέρα σου συνέλενσιν συνάζῃ.*

- Ἄν δὲ ᾗς τὴν χώραν μεταβῇ καὶ εἰς τὴν πολιτείαν,
 50 Σάββας ὁ μεγαλέμπορος πρωτεύει εἰς γεροντίαν,
 Ὅ παδὸς σου ὁ πιστὸς σύμβουλος συνεργάτης,
 Τὸ εὐπειθές σου πρόβατον ὁ γανυριασμένος γάτης
 Τὸ πνεῦμα τὸ καισαρικόν, τὸ θρόμμα τῆς κακίας,
 Ἡ βαρβαρότης ζωντανή, εἰδωλον ἀμαθείας.
 55 Μὲ τὸ πλατὺ καλπάζει του, μὲ τὸ φαρδὸν μπινίσι,
 Τρέχει εἰς τὴν Μητροπόλιν προφθάνει καὶ εἰς τὴν κρίσι,
 Κ' ὅλ' αὐτά* καὶ ἄλλα πολλὰ προθύμως ὑποφέρει
 Νὰ τρέφεται ἀπ' τὸ κοινὸν εἰς τοῦτο τὸν συμφέρει.
 60 Κρίνει ἢ ψιλή τον κεφαλὴ τὸ χαῖρ' τ' ὑπογράφει**,
 Καὶ μ' ἕνα βῆτα καὶ μὲ δύο τὸ ὄνομά του γράφει.
 Καὶ τὰ ἰσνάφια προσκαλεῖ, συνομοσίας κάμνει,
 Κι' ὁ δευτερεύων παρευθὺς ἀπ' τὸ καμπάνι φθάνει.
 Ἀφίνει τὸ μπακάλικον, ἀφίνει τὸ χαβιάρι
 Καὶ δημογέρον γίνεται διὰ τοῦ κοινοῦ τὴν χάρι.
 65 Ψηφίζει καὶ γνωμοδοτεῖ, κρίνει καὶ ἀνακρίνει,
 Καὶ τί κακὸν ἀπὸ αὐτὸν δὲν ὑποφέρει ἢ Σμύρνη.
 Αὐτὸς εἶναι ζιζάνιον, σκόληξ τῆς πολιτείας,
 Τὸ ὄργανον τῆς ἔριδος καὶ τῆς διχοστασίας.
 Καλπάζει τὴν ἑφύρεσε, μπινίσι μοῦ ἐνδύθη
 70 Τζαρούχια καὶ τὴν κάπα του δι' ὅλον ἀπηρνήθη.
 Ὁ χαμολέων δ' ἀσθενεῖ, ὁ τρίτος τῆς ἀξίας,
 Καὶ πάσχει τὰ ἐπίχειρα τῆς τόσης του κακίας.
 Ἡ θεία δίκη ἔδειξε ζ' τὸ ὑποκείμενόν του
 Τὴν καταδίκην τῶν λοιπῶν τῶν δύο συναδελφῶν του.
 75 Ὁ δὲ Σαρῆς ὁ γαῖδαρος, σαμαροφορτωμένος,
 Τῆς χρείας ὁ γραμματικὸς, αὐθάδης φαντασμένος
 Ὡς κόρκορος ζ' τὰ λάχανα καὶ αὐτὸς κυλοκυλιέται
 σ. [3] Τῆς χρείας τὸ σκατόφτιαρον, δὲν ξέρει εἰς τί πετιέται.
 80 Γιγαντιαίως προχωρεῖ ζ' τὸ ὕψος τῆς κακίας.
 Καὶ ἡγεμὼν καὶ πρόοδος εἶσαι σὺ ὁ γενάδας,
 Τυφλὸς τυφλοὺς καθοδηγὼν ἐμπέσοις εἰς κοιλάδας.

* Διάβριζε Καὶ ὅλ' αὐτά.

** Ἡ φράση τὸ χαῖρ' τ' ὑπογράφει πρέπει ἴσως νὰ διορθωθεῖ: τὸ χέρι τ' ὑπογράφει.

- Ἄλλ' οὗτοι δὲν εἶν' ἀρκετοὶ μόνοι νὰ διοικήσουν
 Οἱ δωδεκάνοι τὸ λοιπὸν δὲν ἡμποροῦν νὰ λείψουν.
- 85 Πρῶτος χρειάζεται Μαρκῆς ν' ἀφήσῃ τὸ ἀγιάρι
 Ν' ἀφήσῃ τὰ φασούλια, φακαῖς καὶ τὸ κριθάρι
 Νὰ τρέχῃ ὅλον εἴς τὸ κοινὸν ἀπ' τὸ πονηρὸν ὡς ἔστο βράδυ,
 Σὰν στραβοκαλαμαάδρακτος, σὰν στραβοτυλιγάδι.
 Καὶ δεύτερος ὁ ἀλευρᾶς μὲ τὸ τατὰρ καλπάζει
- 90 Μὲ τὸν δεμένον τὸν λαιμὸν σὰν φραγγομεριτάκι.
 Καὶ Σταμπολῆς ὁ κερατᾶς καὶ Σταματὸς ὁ προίσκας,
 Κι' ὁ γένιας ὁ χατζῆ μπαμπᾶς, κι' ὁ γούναρης ὁ ξύστρας
 Καὶ Σταυρὸς μὲ στραβὸ λαιμὸν ἀχρεῖος τζηριγώτης.
 Μπινάρδος ὁ γαῖδαρος τοῦ ἀγαθοῦ προδότης
- 95 Κι' ὁ Τάσος δὲ ὁ σοβαρὸς ὁ παλαμπαχαμάλης,
 Εἰς τὸ κοινὸν εἶναι κι' αὐτὸς ζῶν τιμῆς μεγάλῃς
 Καὶ οἱ τοιοῦτοι δικικοῦν κοινὰ καὶ ἐκκλησίας,
 Ὅλοι δεινὰ καθάρματα διώκται τῆς παιδείας,
 Ἐκτρώματα τῆς φύσεως, ἀχρεῖοι μαστιγίες
- 100 Τοῦ σατανᾶ τὰ ὄργανα, τοῦ ἔδου ἐρυννίες.
 Ὡς Σμύρνα δυστυχέστατη, ποῖος σὲ κατηράσθη
 Νὰ πέσῃ εἰς τέτοιον βόρβορον εἰς τέτοιαν παχίαν λάσπη,
 Νὰ χάσῃς τὴν ἀξίαν σου τὴν δόξαν καὶ τὴν φήμην,
 Νὰ καταστήσουν ἄλογον τὴν πάλαι ἐλλογίμην.
- 105 Ποῖος ἤλπιζεν ὅτι εἶν' ἄξιοι Μωραῖται καὶ Βουρλιῶται
 Καὶ βρωμεροὶ Μυτηλινοὶ κι' ἀθθάδεις τζηριγῶται;
 Ποῖος ἤλπιζεν ὅτ' ἐμελλον ποτὲ νὰ διοικήσουν,
 Καθὼς καὶ τὰ πατρίδας των καὶ σὲ νὰ ἀφανίσουν;
 Κι' οἱ ἐδικοὶ σου πλούσιοι τὰ ρουνεχῇ κροανία
- 110 Νὰ φαίνωνται ἀνδράποδα, νὰ στέργουν τυραννία.
 Ἀχ τοῦτο ἀνυπόφορον εἶναι τῇ ἀληθείᾳ,
 Νὰ πῶ πληροῦται μία κοινὴ νόστιμος παροιμία.
 Τὸ ψάρι λέγουν ἂν βρωμᾷ, βρωμᾷ ἀπ' τὸ κεφάλι,
 Παράδειγμα καὶ προσταγὴν ν' ἀκολουθοῦν οἱ ἄλλοι.
- 115 Ὅταν ἡ κεφαλὴ αὐτῇ, ὁ ἡγεμὼν χωλαίνει
 Τότε καὶ τὸ ὑπῆκοον βέβαια καὶ μωραίνει.
- σ. [4] Αὐτὸς θαρῶναι τοὺς λοιπούς, αὐτὸς σπέρνει τὸ σπέρμα,
 Αὐτὸς εἶν' ὅλων ἡ ἀρχή, αὐτὸς μέση καὶ τέρμα.
 Αὐτὸς φατρίας συνιστᾷ, καὶ ἔριδας ἐγείρει,
- 120 Βάλλει τὸ πᾶν εἰς ταραχήν, κι' αὐτὸς κάμνει σέϊρι.

- ὦ Νέρων ἀγοιώτατε, ἀνήμερον θηρίον
 Φεῖσαι καὶ τὴν μητέρα σου τὸ ἱερὸν ταμεῖον.
 Ἀλλὰ καὶ τοῦτο τὸ πατεῖς, καὶ τοῦτο τὸ πληγόνεις
 Δὲν σέβεσαι τὰ ἱερά, καὶ γιὰ θεὸν δὲν δοῶνεις,
 125 Ὑπόκρισιν μὲν ὅσῃν θές, φαρδεῖς σταυροὺς μετάνοιαις,
 Καὶ εὐλογίαις στρογγυλαῖς, ὅλο ὑπερηφάνειαις.
 Τὸν δὲ ναὸν τὸν ἱερὸν τὸν κάμνεις καπηλεῖον,
 Συγχίζεις καὶ τὰς προσευχὰς ἀγγέλων τῶν ἁγίων.
 Καὶ δὲν φοβεῖσαι κεραυνὸς μὴν πέσῃ καὶ σὲ καύσῃ
 130 Ὅταν ἐπάνω εἰς τὸ θρόνῳ λέγῃς εἰρήνῃ πᾶσι.
 Εἶσ' ἄθεος παράνομος, βέβηλος ἀποστάτης
 Οὔτε φαντάζεσαι ποτὲ πῶς εἶν' ἀνθρώπων πλάστης.
 Σὺ εἶσαι αὐτοκέφαλος, δὲν πείθῃς εἰς κανένα
 Τὸν Πατριάρχην σέβεσαι καὶ σὺ ὡσὰν καὶ μένα.
 135 Σὲ ἀφορίζ' ἡ Σύνοδος, σὲ καταρᾶτ' ἡ θεία
 Τῶν εὐσεβῶν ἡ κορυφὴ μεγάλη ἐκκλησία.
 Καὶ σὺ θαρρῶεις ἡλίθιε, πῶς τότε θὰ πιάσῃ [;]
 Ὅταν ὁ ψωροδιάκος σου εὔγῃ καὶ τὰ διαβάσῃ.
 Καὶ σὺ μὲν ἀδιαφορεῖς γιατί δὲν εὐλαβεῖσαι
 140 Ἀφορισμούς, σιγγίλια οὔτε ἀράς φοβεῖσαι.
 Πλὴν σύρεις ἐξ ὀπίσω σου καὶ τὸ κατακολάζεις
 Τὸ πλῆθος τὸ ταλαίπωρον ὅς τὸν ἄδην κατεβάζεις.
 Ἀχ Σμύρνης πλῆθος! Ἀχ πατρίς
 Γρήγορα ἐλπίζω νὰ εὐοῇς
 145 Τὸν πάτον τῶν πολλῶν σου
 Δεινῶν δυστυχιῶν σου.
 Ὅγλήγορα τὸν θρόνον σου ἐλπίζω νὰ τιμήσῃ
 Μιὰ σοφωτέρα κορυφὴ σοφῶς νὰ διοικήσῃ.
 Ὅποταν φθάσῃ τὸ δεινὸν
 150 Εἰς ὕψιστον βαθμὸν κακῶν
 Λέγει ἡ γνώμη τῶν πολλῶν
 Πῶς δέχεται ἀφανισμόν.